Turizam kao čimbenik prostornog razvoja Grada Vodica

Lasan, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:099654

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-23**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb

Filip Lasan

Turizam kao čimbenik prostornog razvoja Grada Vodica

Diplomski rad

Zagreb

2019.

Filip Lasan

Turizam kao čimbenik prostornog razvoja Grada Vodica

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku

Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

radi stjecanja akademskog zvanja

magistra geografije

Zagreb

2019.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija

Geografija; smjer: Prostorno planiranje i regionalni razvoj

pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,

pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Vuka Tvrtka Opačića

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Turizam kao čimbenik prostornog razvoja Grada Vodica

Filip Lasan

Izvadak: Turizam se na području Grada Vodica počeo razvijati prije nešto više od 60 godina. U tom periodu Vodice su prošle kroz preobrazbu od malog poljoprivrednog mjesta do jedne od vodećih turističkih destinacija na hrvatskoj obali. Turizam se tako u kratkom periodu prometnuo u glavnu gospodarsku granu Vodica. U radu se analizira utjecaj turizma na prostorni razvoj Grada kroz fizionomske, socioekonomske i funkcionalne promjene. Također je istraživanjem ponuđena projekcija i smjernice budućeg razvoja turizma unutar tri glavne prostorne cjeline Grada: priobalja, otočja i zaleđa.

64 stranica, 22 grafičkih priloga, 6 tablica, 70 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: turizam, prostorni razvoj, Grad Vodice, Šibensko-kninska županija

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Vuk Tvrtko Opačić

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Vuk Tvrtko Opačić
prof. dr. sc. Zoran Curić
doc. dr. sc. Petra Radeljak Kaufmann

Tema prihvaćena: 08.02.2018.

Rad prihvaćen: 07.02.2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb

Faculty of Science

Department of Geography

Master Thesis

Tourism as a factor of spatial development in the Town of Vodice

Filip Lasan

Abstract: Tourism in the Town of Vodice began developing just over 60 years ago. Since then, Vodice has gone through a transformation from a small agricultural town to one of the leading tourist destinations on the Croatian coast. Tourism became the main branch of economy in Vodice during this period. The paper analyzes the influence of tourism on the spatial development of Vodice through physiognomic, socio-economic and functional changes. This research also provides projections and guidelines for future tourism development within the three main spatial units of Vodice, its coastal area, islands, and inland area.

64 pages, 22 figures, 6 tables, 70 references; original in Croatian

Keywords: tourism, spatial development, Town of Vodice, Šibenk-Knin County

Supervisor: Vuk Tvrtko Opačić, PhD, Associate Professor

Reviewers: Vuk Tvrtko Opačić, PhD, Associate Professor

Zoran Curić, PhD, Full Professor

Petra Radeljak Kaufmann, PhD, Assistant Professor

Thesis submitted: February 8th 2018

Thesis accepted: February 7th 2019

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

SADRŽAJ

1. Uvod……...1
1.1. Predmet istraživanja…….……1
1.2. Hipoteze i cilj istraživanja……1
1.3. Metodologija i izvori podataka……..2
1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature……..2

2. Geografska obilježja Grada Vodica……...4
2.1. Položaj i prostorni obuhvat……4
2.2. Prirodnogeografska obilježja……5
2.3. Demogeografska obilježja……6
2.4. Historijskogeografski razvoj……9

3. Razvoj turizma u Gradu Vodicama……..……12
3.1. Povijesni razvoj turizma……..12
3.1.1. Razdoblje od 1955. do 1970. …….……12
3.1.2. Razdoblje od 1970. do 1990. …….……14
3.1.3. Razdoblje od 1990. do 2005. …….……15
3.1.4. Razdoblje od 2005. do danas…….……16
3.2. Atrakcijska osnova…….……18
3.2.1. Prirodne atrakcije……...18
3.2.1.1. Zaštićena prirodna baština……..19
3.2.2. Društvene atrakcije……20
3.2.2.1. Kulturno-povijesna baština……20
3.2.2.2. Manifestacije……..22
3.2.2.3. Kulturne i vjerske ustanove……....23
3.3. Receptivni elementi ponude……23

4. Preobrazba prostora pod utjecajem turizma……..……...28
4.1. Fizionomska preobrazba……..28
4.1.1. Prostorno širenje grada……...28
4.1.2. Vikendaštvo……30
4.1.3. Promjene krajolika……32
4.2. Socioekonomska preobrazba…….……..35
4.2.1. Ekonomska struktura……..35
4.2.2. Unutargradske migracije i dnevna pokretljivost stanovništva……..37
4.3. Funkcionalna preobrazba……40
4.3.1. Centralitet naselja ……..40
4.3.2. Namjena zemljišta i funkcionalne zone……42
4.4. Pozitivni i negativni aspekti turizma…….……..46

5. Model i smjernice budućeg razvoja turizma ……...50
5.1. Priobalje…….....50

5.2. Otoci……53
5.3. Zaleđe……..55

6. Zaključak……..57

Literatura……59
Izvori……..61
Popis slika……..……...VII
Popis tablica……VIII

1. Uvod

Turizam je jedna od najvažnijih grana gospodarstva u Hrvatskoj. Povijest turizma u Hrvatskoj seže do sredine 19. stoljeća te je danas Hrvatska jedna od najpoznatijih destinacija na Sredozemlju. Međutim, u Vodicama je turizam prisutan tek od druge polovice 20. stoljeća. U tom relativno kratkom periodu od 60-ak godina područje Grada doživjelo je snažnu preobrazbu iz malog poljoprivrednog mjesta do jedne od vodećih turističkih destinacija u Dalmaciji. Ovaj rad bavit će se stoga utjecajem turizma na prostorni razvoj Grada Vodica.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada je utjecaj turizma na prostorni razvoj Grada Vodica s naglaskom na njegov transformatorski učinak. Prostorni okvir rada odnosi se na područje Grada Vodica koje je definirano izmjenama i dopunama Zakona o područjima županija, gradova i općina u RH iz 2006. godine kada je naselje Tribunj izdvojeno iz Grada Vodica u zasebnu Općinu. Shodno tome, Grad Vodice danas se prostire na 94 km^2 te prema popisu stanovništva iz 2011. godine ima 8875 stanovnika. Područje Grada može se podijeliti u tri glavne prostorne cjeline: zaleđe, priobalje i otoke unutar kojih je smješteno ukupno osam naselja. Vremenski obuhvat rada u kojem se promatraju procesi, pojave, veze i odnosi počinje 1955. godine koja označava početak turističkog razvoja Vodica osnutkom Turističkog društva.

1.2. Cilj istraživanja i hipoteze

Cilj ovog istraživanja je analizirati transformatorski utjecaj turizma na prostorni razvoj grada kroz fizionomske, socioekonomske te funkcionalne promjene unutar tri različite prostorne cjeline na administrativnom području Grada Vodica. Istraživanje će rezultirati projekcijom budućih procesa te prijedlogom modela budućeg razvoja turizma u Gradu Vodicama. Prije samog istraživanja postavljeno je nekoliko hipoteza koje će se testirati te će na koncu biti potvrđene ili opovrgnute.

H1: Turizam je glavni faktor prostorne preobrazbe Grada Vodica

H2: Razvoj turizma utjecao je na degradaciju krajolika

H3: Fizionomske promjene najzorniji su primjer preobrazbe prostora Grada Vodica

H4: Zaleđe i otoci posjeduju potencijal za jači razvoj turizma u budućnosti

1.3. Metodologija i izvori podataka

Za potrebe ovoga rada korišten je ESRI-ev program ArcGIS koji je služio za izradu karata u svrhu bolje vizualizacije prostornih promjena. Za grafički prikaz statističkih podataka korišten je program Microsoft Excel. Osim toga, istraživanje se temeljilo na analizi dostupne literature i terenskim izlascima poradi promatranja i fotografiranja određenih područja i pojava unutar predmeta istraživanja.

Što se tiče izvora podataka, najviše su korišteni podaci Državnog zavoda za statistiku te interni podaci Turističke zajednice Grada Vodica. Dokumenti koji su predstavljali temelj u istraživanju su: *Strategija turističkog razvoja Grada Vodica* (2015), *Strategija razvoja Grada Vodica do 2020. godine* (2015) te *Prostorni plan uređenja Grada Vodica* (2006).

Za potrebe izrade karata korišten je Informacijski sustav prostornog uređenja (ISPU) razvijen od strane Ministarstva graditeljstva i prostornog uređenja. Također, za bolju usporedbu prostornih procesa korištene su i stare fotografije grada iz raznih internetskih izvora te internetska stranica Google Maps.

1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature

Tematika ovog rada slabo je zastupljena u znanstvenoistraživačkim radovima. Rezultat je to činjenice kako je turizam u Vodicama prisutan tek oko 60 godina, što je značajno kraće od većine ostalih popularnih turističkih destinacija jadranske obale. Anica Čuka (2005) u svom se radu *Suvremena transformacija Vodica pod utjecajem turizma* objavljenom u zborniku 3. hrvatskog geografskog kongresa 2003. godine, bavila prostornom, gospodarskom i demografskom transformacijom Vodica koja je rezultat naglog povećanja turističke aktivnosti u drugoj polovici 20. stoljeća. Na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta na sličnu je temu 2006. godine napisan i obranjen diplomski rad *Vodice- suvremene promjene pod utjecajem turizma* Maje Žulj. Rad se ponajviše bazira na analizi demografske transformacije grada s naglaskom na promjene ekonomske i obrazovne strukturu te analizi prostorne transformacije grada koja se ogledala u povećanju stambenog fonda te razvoju hotelskih kompleksa. Obzirom na višegodišnji vremenski odmak i drugačiju metodologiju za očekivati je da će rezultati i zaključna razmatranja ovog istraživanja odudarati od rezultata navedenih dvaju radova.

Što se tiče literature svakako je bitno istaknuti knjigu *Vodička turistička kronika* autora Jerka Latina iz 2005. godine u kojoj su sustavno i kronološki opisana sva bitna događanja i

osobe relevantne za razvitak turizma u Vodicama u razdoblju od 1955. do 2005. godine. Djelo Krste Stošića *Sela Šibenskog kotara* iz 1941. te članci unutar V*odičkog običajnika* urednice Tončike Cukrov dali su odličan uvid u historijsko-geografski razvoj ovog područja. Od ostale literature valja izdvojiti knjige *Turizam i prostor* autora Miljenka Bilena (2006) i *Turistička atrakcijska osnova* Eduarda Kušena (2002).

2. Geografska obilježja Grada Vodica

Prije analize razvoja turizma i prostorne preobrazbe Grada potrebno je ukratko predstaviti osnovna geografska obilježja ovog područja. Na početku je definiran prostorni obuhvat analizirane prostorne jedinice te njegov položaj unutar Šibensko-kninske županije. Potom su ukratko predstavljena prirodnogeografska obilježja prostora poput geomorfoloških, klimatskih i biogeografskih karakteristika. Slijedi osvrt na stanovništvo kao bitnu odrednicu razvoja svakog prostora. Kako bi se lakše razumjeli današnji procesi, na kraju ovog poglavlja ukratko je predstavljen historijskogeografski razvoj područja koje danas čini Grad Vodice.

2.1. Položaj i prostorni obuhvat

Naselje Vodice kao središte Grada nalazi se na 45° 43' sjeverne geografske širine i na 15° 46' istočne geografske dužine. Smješten je u Šibensko-kninskoj županiji, 12 km zapadno od županijskog centra Šibenika. Osim s Gradom Šibenikom na zapadu, Grad Vodice administrativno graniči s Gradom Skradinom i Općinom Stankovci na sjeveru te općinama Tribunj i Tisno na istoku (sl. 1). Područje Grada izduženog je oblika te se proteže u smjeru sjever-jug u dužini od oko 26 km. Shodno tome, područje zahvaća tri osnovne funkcionalne cjeline: zaleđe, priobalje te otoke. U zaleđu se nalaze naselja: Grabovci, Gaćelezi, Čista Velika i Čista Mala dok priobalje uz Vodice čini i naselje Srima te oni zajedno čine kompaktnu morfološku cjelinu. Otočje se sastoji od tri veća (Prvić, Tijat i Zmajan) i tri manja otoka (Lupac, Kamenica i Galebinjak), od kojih je jedino otok Prvić naseljen i na kojem se nalaze naselja Prvić Luka i Prvić Šepurine. Prema popisu iz 2011. godine Grad Vodice nastanjuje 8875 stanovnika na ukupnoj površini od 94 km^2. Položaj Grada poprilično je povoljan budući da se nalazi u srednjem dijelu jadranske obale. Osim toga, kroz područje Grada prolazi državna cestovna prometnica D8, a u neposrednoj blizini nalazi se i autocesta A1.

Sl. 1. Prostorni obuhvat Grada Vodica i smještaj unutar Šibensko-kninske županije
Izvor: Izradio autor

2.2. Prirodnogeografska obilježja

Osnovna karakteristika prostora Šibensko-kninske županije je krški reljef s razvijenom površinskom, ali u većoj mjeri podzemnom hidrografijom. Jedini površinski tokovi na području Grada su Guduča i Bribišnica, te bujice i povremeni tokovi. Područje Grada Vodica čini vapnenački reljef koji je grebenast s humovima i brdima. Smjer pružanja grebena i udolina je paralelan s obalom, a određen je odgovarajućim tektonskim silnicama. Najviša kota terena od 202 m n/m je vrh Završće jugozapadno od Grabovaca na granici s općinom Tisno. Što se tiče pedoloških značajki, najveći dio područja Grada Vodica čine marginalno plodna ili potpuno nepovoljna tla za poljoprivredu. Na otocima i u priobalju prevladava „ljuti krš“, pa je to područje deficitno plodnim tlima. Tla na otocima i primorskom kršu su tipične lesivirane i koluvijalne crvenice, te dijelom terasirana tla na vapnencu i dolomitu (Prvić) (Strategija razvoja Grada Vodica do 2020., 2015).

Ovaj prostor obilježava mediteranska klima s blagim zimama i suhim ljetima. Srednja godišnja temperatura priobalja i zaobalja iznosi 15,7 °C, a na otocima je za stupanj viša.

Najhladniji mjesec u godini je siječanj, a najtopliji je srpanj (sl. 2). Srednja godišnja količina padalina je mala, a godišnji hod izuzetno je sezonski. Na područje Grada prosječno godišnje padne 737,4 mm padalina te postoje tri maksimuma: u proljeće, ranu jesen te zimu koji utječu na povećanu izdašnost priobalnih izvora, bunara i vrulja (Ivas, 2014). Mjesec sa najvećom količinom padalina je prosinac dok je u srpnju zabilježena najmanja količina padalina (sl. 2). Prepoznatljivi vjetrovi su: bura, sjeveroistočni, suhi i turbulentni vjetar, maestral koji je znak lijepog vremena te jugo, vlažan vjetar koji puše s jugoistoka.

U biljnogeografskom pogledu, priobalni i otočni dio karakteriziraju mediteranske šume hrasta crnike i alepskog bora, a zaobalni dio šume hrasta medunca i bijelog graba. Međutim, u najvećem dijelu područja dominira krški kamenjar sa oskudnom vegetacijom makije i šibljaka niske gospodarske vrijednosti. Poljodjelske površine uglavnom su ekstenzivni pašnjaci (mediteranski kamenjar), a rjeđe maslinici, vinogradi te voćnjaci.

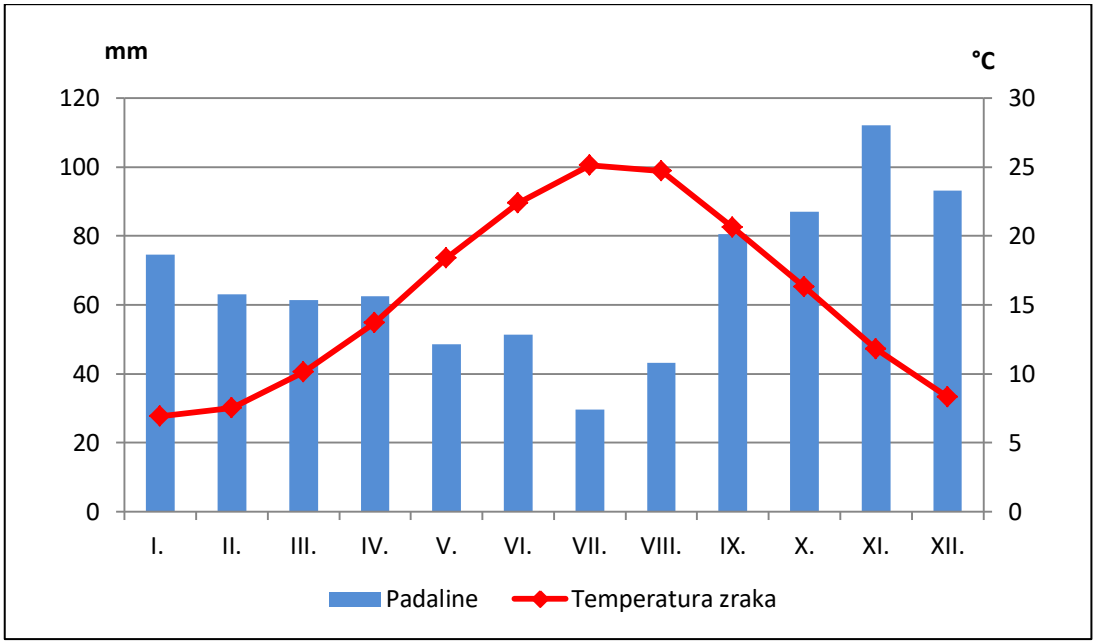

Sl. 2. Srednje mjesečne vrijednosti temperature zraka i padalina za Šibenik, 1949.-2017.

Izvor: Izradio autor prema podacima DHMZ

2.3. Demogeografska obilježja

Suprotno negativnim trendovima na razini Županije, Grad Vodice bilježi porast broja stanovnika u zadnjem međupopisnom razdoblju. Sadašnjih 8875 stanovnika prema popisu iz 2011. godine predstavlja porast od oko 10 % u odnosu na broj stanovnika 2001.

godine koji je iznosio 8017 stanovnika. Podaci na razini naselja pokazuju da samo priobalna naselja Vodice i Srima bilježe kontinuirani rast od 1961. do 2011. godine, dok otočna naselja imaju kontinuirani pad u istom periodu. Otok Prvić je dakle 1961. godine nastanjivalo čak 1567 stanovnika, dok je 2011. godine ta brojka značajno manja te iznosi 403 stanovnika. Zaobalna naselja također uglavnom bilježe pad broja stanovnika, s izuzetkom posljednjeg međupopisnog razdoblja kada je zbog povratka izbjeglog stanovništva broj stanovnika blago porastao (tab. 1). Prostorno kretanje općenito je puno više utjecalo na dobru demografsku sliku Vodica nego prirodno kretanje. To pokazuju i podaci s posljednjeg popisa koji pokazuju da svega 3598 stanovnika (40,5 %) živi od rođenja u istom naselju. Najviše (3099) ih je doselilo iz drugog grada/općine u Republici Hrvatskoj, dok je njih 1941 doselilo iz inozemstva. Također, prirodna promjena u Gradu u 2017. godini bila je negativnog predznaka, rođeno je 69, dok je u isto vrijeme umrlo 102 ljudi[1]. U tom kontekstu nije preporuka ionako ograničena sredstva lokalnog proračuna ulagati u demografske projekte i poticanje prirodnog prirasta, već značajni naglasak stavljati na razvoj Vodica kao društvenog i kulturnog središta koje nudi brojne sadržaje i veće mogućnosti, a što bi trebalo dovesti do daljnjeg kontinuiteta porasta broja stanovnika (Strategija razvoja Grada Vodica do 2020., 2015).

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika Grada Vodica po naseljima 1961. - 2011. godine

Naselje	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Čista Mala	760	663	577	596	80	119
Čista Velika	536	521	540	533	487	472
Gaćelezi	421	418	379	399	206	216
Grabovci	112	102	91	81	76	87
Prvić Luka	612	404	238	229	191	164
Prvić Šepurine	955	623	397	315	262	239
Srima	160	184	199	331	599	823
Vodice	2872	3257	4160	5050	6116	6755
UKUPNO	**6428**	**6172**	**6581**	**7534**	**8017**	**8875**

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., DZS; Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, 2013.

[1] URL 1

Dobno-spolna struktura stanovništva Grada Vodica slična je kao i u ostatku države. To konkretno znači nešto veći udio žena (50,7 %) nego muškaraca (49,3 %) u ukupnom broju stanovnika. Razlika između udjela muškaraca i žena veća je kod starije populacije (65+) gdje je dominacija ženskog stanovništva izraženija (53,7 %) što je posljedica tzv. diferencijalnog mortaliteta. Indeks starosti, odnosno udio starog stanovništva (65+) u odnosu na dobnu skupinu 0-14, u Vodicama iznosi 133,6 što je prilično nepovoljno pogotovo u usporedbi sa indeksom starosti cijele Hrvatske koji iznosi 116,3. Naravno, postoje znatne razlike u indeksu starosti na razini naselja, pa tako Vodice bilježe nešto povoljniji indeks starosti koji iznosi 118,1, dok naselja u zaleđu i otocima očekivano karakteriziraju negativniji trendovi, pa tako neka naselja (Prvić Šepurine) bilježe indeks starosti veći od 500.

Obrazovna struktura stanovništva također je veoma bitna, pogotovo za gospodarski razvoj nekog područja. Najveći je udio stanovništva (57,8 %) sa završenom srednjom školom. Slijedi stanovništvo sa završenom osnovnom školom i niže čiji udio iznosi čak 25,9 %, dok je udio stanovništva bez škole 2,3 %. I na koncu, udio visokoobrazovanog stanovništva (viša škola, fakultet, doktorat) iznosi relativno niskih 13,8 %. Iako i kod ove strukture stanovništva postoje razlike među naseljima, pa je tako situacija na razini naselja Vodice nešto povoljnija, ipak je potrebno poduzeti mjere kako bi se povećao udio visokoobrazovanog stanovništva zbog daljnjeg gospodarskog pa tako i turističkog napretka Grada. Takvoj situaciji nažalost ne pridonosi ni činjenica da Vodice i dalje nemaju nijednu srednju školu na području Grada, a od nedavno također nijednu visokoškolsku ustanovu.

Što se tiče gospodarske strukture Grada Vodica, najbolji pokazatelj je udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu te udio zaposlenih po sektorima djelatnosti. Prema popisu iz 2011. godine, u Vodicama je svega 2606 stanovnika zaposleno, što je manje od trećine ukupnog stanovništva. Kod tog podatka svakako treba uzeti u obzir i da je nemali broj ljudi zaposlen isključivo u ljetnom dijelu godine, dok određeni broj ljudi još uvijek obavlja posao „na crno“ odnosno nisu prijavljeni. Očekivano, najveći udio stanovništva (45,9 %) zaposlen je u tercijarnom sektoru, dok kvartarni sektor koji obuhvaća djelatnosti školstva, zdravstva i javne uprave sudjeluje sa 25,7 %. Ukupno dakle, na treći i četvrti sektor otpada čak 71,6 % svih zaposlenih stanovnika na području Grada. Sekundarni sektor zastupljen je sa 23,7 %, dok primarni sektor sudjeluje s niskih 2,5 %. stanovništva. Budući da u vodičkom zaleđu ima mnogo vinograda i maslinika, veliki broj stanovništva se u određenom dijelu godine ipak i dalje bavi poljoprivredom. Međutim, bavljenje vinogradarstvom i maslinarstvom te

sličnim poljoprivrednim granama relikt je prošlih vremena kada su Vodice bile isključivo težačko mjesto te je više usmjereno na zadovoljavanje vlastitih potreba u kućanstvu (vino, maslinovo ulje, smokve itd.), a puno manje je stabilni izvor prihoda.

2.4. Historijskogeografski razvoj

Brojni materijalni dokazi svjedoče o kontinuiranom životu u vodičkim poljima još od željeznog doba (Šabin brdo). Na brdu Velika Mrdakovica, oko 5 km sjeverno od Vodica, otkriveno je 300 metara liburnske i rimske arhitekture i utvrđeno 17 prostorija te nekropola nedaleko od toga. Bilo je to naselje gradskog tipa na vrhuncu brežuljka, zaštićeno masivnim bedemom i podijeljeno popločanim ulicama. Vjerojatno je riječ o liburnskome gradu što ga rimski izvori spominju kao Arausa ili Arausona (Belaj, 2008). U podnožju Velike Mrdakovice, u neposrednoj blizini naselja i nekropole nalazi se i savršeno očuvana rimska kaptaža iz 1. stoljeća, koja se skupa sa ostacima samog naselja može izvrsno turistički valorizirati.

Vodička polja obilovala su vodom te su predstavljala idealan prostor za stanovanje i život. O njihovoj naseljenosti svjedoče i crkve: sv. Ilije Proroka u Pišći podignuta 1298. te sv. Ivana Krstitelja u Rakitnici podignuta 1455. godine. Međutim, Vodice se kao naselje prvi puta spominju 1402. godine, u dokumentu Velikog vijeća grada Šibenika, kojim se od svih općinskih zemljišta u Vodicama zahtjeva davanje desetine za gradnju šibenske katedrale sv. Jakova (Latin, 2005). Iz isprave je vidljivo da se ne misli na naselje Vodice, već na okolna područja koja su pripadala stanovništvu današnjeg Grada Vodica. Teško je sa sigurnošću tvrditi je li u ono doba postojalo naselje uz obalu, ali poznato je kako je istodobno počela izgradnja crkve sv. Križa koja je posvećena 1421. i nalazi se pored današnjeg hotela *Punta*, neposredno uz obalu.

Teško je ustvrditi točno razdoblje nastajanja susjednog naselja Srima, ali zabilježeno je da je godine 1298. u Srimi bila 51 kuća sa 371 žiteljem, dakle mnogo ranije od prvog spomena Vodica. Stanovništvo Srime više se puta raspršavalo bježeći pred Turcima, za koje se navodi da su već 1432. godine došli u Srimu (Stošić, 1941). Naselja u zaleđu: Čista Velika, Čista Mala, Gačelezi i Grabovci nekada su spadali u župu Velim, zajedno s nekoliko drugih naselja Ravnih Kotara, u današnjoj Zadarskoj županiji. Postupno naseljavanje otoka započinje krajem 15. stoljeća gdje je osnovano naselje Luka (danas Prvić Luka), a potom i Prvić Šepurine. Prvić Luku naseljavaju i svećenici benediktanskog i franjevačkog reda, koji podižu samostan, a kasnije i dvije crkve. Posebice je intenzivno naseljavanje otoka tokom 16. i 17. stoljeća uslijed turskih osvajanja.

U doba turske opasnosti, ovaj je prostor bio pod kontrolom Mletačke Republike, koja je stoga nalagala gradnju utvrda i bedema za obranu. Jedna takva utvrda (Gradina), sagrađena je u vodičkom polju, Rakitnici, početkom 16. stoljeća. U drugoj polovici 17. stoljeća, Vodice su se našle u velikoj opasnosti budući da su Turci imali pod kontrolom utvrdu na Rakitnici te susjednu Srimu. No uz pomoć Šepurinjana, koji su se brodovima potiho vratili u Vodice, stanovništvo se uspjelo hrabro obraniti i nanijeti Turcima ogromnu štetu. Stanovništvo je dakle, u to doba masovno napuštalo svoje stanove u poljima te se selilo na uski obalni prostor. Vodice su tada bile opasane visokim bedemima te se pretpostavlja da su podignute tri kule, ali nažalost od cijelog kompleksa do današnjih dana nije ostalo ništa. U središtu mjesta danas se nalazi Čorićev toranj, izgrađen 1646., koji nije bio podignut kao dio utvrde već je njega izgradila bogata šibenska obitelj Fondra kao svoj ljetnikovac. Najstariji Vodičani sjećaju se i Piginog tornja, koji je srušen tek nakon 2. svjetskog rata, a pretpostavlja se da su i ostale kule bile sličnog izgleda.

Potpuni mir je dakle, u Vodicama nastupio tek nakon Karlovačkog mira 1699. godine. Zidani su bedemi, u novo, mirno doba sputavali život naselja pa su ih, kada je minula opasnost, srušili. Od njihova kamenja grade se veće, prostranije kuće, a sredinom 18. stoljeća i nova, znatno prostranije crkva. Život se polako počeo vraćati i u zaobalje, Vodičani su odlazili na svoja stara imanja i obrađivali ih, no ipak se malo tko u potpunosti preselio na stara selišta (Belaj, 2008). Iako su preselili na obalu, mještanima ribarstvo i pomorstvo nikada nisu zauzeli važnije mjesto u njihovom gospodarstvu. Čak štoviše, ponovo oživljava poljoprivreda, ponajviše uzgoj masline, vinove loze i višnje maraske po čemu se Vodičani bili poznati još u 17. stoljeću. Posebno mjesto u povijesti Vodica zauzima, naravno, voda. Bunari su bila mjesta na koja se dolazilo po pitku vodu i gdje se prala roba. Prema predaji građana Vodica u prošlosti je svaka kuća imala svoj bunar. Prema izjavama stanovnika, broj bunara u naselju kretao se od šesto do devetsto (Ivas, 2014). U središtu grada, na trgu dr. Franje Tuđmana, danas se nalaze dva bunara kao spomen na prošla vremena, ali također predstavljaju i svojevrsni simbol Vodica. Nakon pada Mletačke Republike 1797., Vodice su se nakratko našle pod vlašću Austrije, a zatim još kraće pod francuskom upravom. Veliki planovi za unaprjeđenje i modernizaciju životu nisu u tim ratnim godinama stigli zaživjeti. Međutim, 1813. godine Dalmacija je vraćena pod austrijsku vlasti te je nastupilo razdoblje stabilizacije. Pod vlašću Habsburške Monarhije ulaže se u gradnju rive i lukobrana, a podignuta je i škola 1846. godine. Ukić (2010.) navodi da se 1844. na prostoru katastarske općine Vodice nalazi 1370 osoba, od

kojih se obrađivanjem zemljišta bavi 745 osoba. Krajem 19. stoljeća, u Vodicama ureduje poštanski telegrafski ured (otvoren 1880.), otvorene su čitaonica, težačka Zadruga te žandarmerijska stanica, a osnivaju se i neke udruge kao što su Vodička glazba, Hrvatski sokol i Križarsko bratstvo (Stošić, 1941). Godine 1891. Vodice se odvajaju od Općine Tisno. Općini Vodice pripadala su naselja iz vodičkog zaleđa, ali i susjedno selo Tribunj, sve do 1930. godine.

U okviru samostalne općine, mjesto sve više prosperira te 1901. cijela vodička općina, kako ističe Stošić (1941), broji 400 kuća i 2424 osobe. Nakon raspada Austro-Ugarske i po završetku Prvog svjetskog rata i talijanske okupacije, Vodice se nalaze u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U Drugom svjetskom ratu Vodice su bile značajno partizansko uporište. Godine 1941. Vodice su bile selo sa oko 3300 stanovnika od kojih je čak 1428 osoba prošlo kroz antifašistička djelovanja. Ukupno je u Vodicama stradalo 135 osoba, što sa jedne što sa druge ratne strane (URL 2). Nakon rata gospodarska se slika uvelike mijenja te poljoprivreda više nije jedini izvor prihoda obiteljima. Dva su procesa bila bitna za život u Vodicama u drugoj polovici 20. st., a traju i dalje. Jedan je ubrzano izjednačavanje načina života u svjetskim omjerima (globalizacija), a drugi je orijentacija na turističku granu privređivanja s njezinim zahtjevima koji nemilosrdno lome stare navade (Belaj, 2008). Detaljnije o razvoju turizma u Vodicama u poglavlju (3.1.).

Za vrijeme Domovinskog rata sva turistička kretanja u Vodicama naglo su prekinuta. Vodice su u jesen 1991. godine bile izložene napadima s mora i iz zraka, ali su se uspješno obranile. Razaranjima su posebice bila izložena naselja u vodičkom zaleđu. Nakon rata, dolaskom prognanika i izbjeglica mijenja se i struktura stanovništva. Veliki broj stanovništva doselio je iz susjedne Bosne i Hercegovine čime započinje postepeni proces asimilacije s lokalnim stanovništvom. Godine 1997. Općina Vodice postaje Grad, s Mjesnim odborima Prvić Šepurine, Prvić Luka, Srima, Čista Velika, Gaćelezi, Grabovci i Čista Mala. U 21. stoljeću nastavlja se pozicioniranje Vodica na turističkoj karti Hrvatske. Grad se sve više okreće masovnom turizmu koji sa sobom osim pozitivnih strana, nosi i pregršt problema i izazova. Nažalost, 2007. godine stanovništvo Grada biva zatečeno najvećom mirnodopskom nesrećom u Republici Hrvatskoj. U požaru na otoku Velikom Kornatu život je izgubilo 12 vatrogasaca, od kojih četvorica nastanjeni u Vodicama. Na koncu, važno je naglasiti godinu 2006. kada se naselje Tribunj izdvaja u zasebnu Općinu, čime Grad Vodice dobiva današnji administrativno-teritorijalni oblik.

3. Razvoj turizma u Gradu Vodicama

U ovom poglavlju detaljnije se analizira razvoj turizma na području Grada Vodica. Tradicija turizma na ovom području duga je nešto više od 60 godina te se na početku kroz četiri faze donosi njegov povijesni razvoj. Potom se navode elementi atrakcijske osnove koju čine prirodne i društvene atrakcije te se na koncu analiziraju receptivni elementi ponude koji predstavljaju preduvjet za turističku djelatnost.

3.1. Povijesni razvoj turizma

Iako povijest turizma u Hrvatskoj možemo pratiti otprilike od sredine 19. stoljeća, kada se osnivaju prva turistička društva te otvaraju prvi hoteli, u Vodicama se ova grana gospodarstva javlja tek nakon Drugog svjetskog rata. Periodizacija razvoja turizma u Vodicama (s dodatkom četvrtog razdoblja) napravljena je prema knjizi „Vodička turistička kronika“ autora Jerka Latina (2005) koja predstavlja prvo sveobuhvatno djelo o razvoju turizma na ovom prostoru. Najznačajniju ulogu u pokretanju turizma u Vodicama odigralo je Turističko društvo Vodice, osnovano 1955. godine, koja se uzima kao službeni početak bavljenja turizma u Vodicama. Unatoč tome, još 1949. godine u „Pregledu turističkih i kupališnih mjesta Dalmacije“ navode se i Vodice koje posjeduju lijepu kupališnu plažu te gostionicu *Kozara* unutar koje se nalazi 7 soba sa 12 kreveta. Također se spominje i smještaj u privatnim kućama što jasno sugerira da su Vodičani i prije 1955. počeli razmišljati o turizmu kao o potencijalno novoj grani gospodarstva.

3.1.1. Razdoblje od 1955. do 1970.

Inicijator osnivanja Turističkog društva bila je tadašnja Općina Vodice, a velike zasluge idu i prvom predsjedniku Srećku Batoru koji je svojom predanošću turizmu zaslužio titulu doživotnog počasnog predsjednika društva. U to doba dok su u drugim mjestima na obali (Opatija, Crikvenica, Hvar, Dubrovnik…) već uvelike djelovali luksuzni hoteli i uređene plaže, Vodice su i dalje bile težačko selo, prepuno domaćih životinja u stajama iz kojih se širio neugodan miris. Stoga je prve turističke djelatnike u Vodicama čekao težak zadatak uređenja mjesta i postavljanja osnovne turističke organizacije. Tada se pristupilo konceptu dobrovoljnog rada, te su svi sposobni mještani bili obavezni godišnje odraditi određeni broj besplatnih radnih dana na uređenju mjesta. Na taj način se u kratkom roku probio put do poluotoka Punta (gdje se danas nalazi istoimeni hotel), sredila su se kupališta (sl. 3), posađeni su tamarisi, instalirani su tuševi i ostala popratna infrastruktura. Ovo razdoblje turizma okarakterizirano je kao radničko-sindikalno razdoblje budući da su

radnička odmarališta predstavljala temelj smještajnih kapaciteta u počecima vodičkog turizma. Tako je godine 1956. izgrađeno je prvo radničko odmarište *Grafika Zagreb*, kojem je mjesna vlast poklonila 2000 m^2 građevinskog terena (Latin, 2005). Općenito je na razini cijele države u tom razdoblju došlo do *booma* u gradnji odmarališta, koja su nerijetko zauzimala najvrjednije pozicije u turističkim mjestima. Rezultat je to činjenice da je briga za turizam prebačena sa državnih organa na društvene organizacije (Vukonić, 2005). Nekoliko godina kasnije grade se i druga odmarališta: *Lilet* 1958. i *Tempo* 1959. godine. U idućim godinama otvaraju se i restorani, moteli, a radi se i na postavljanju vodovoda. No, prekretnicu u vodičkom turizmu predstavljala je Jadranska magistrala, koja je tek 1962. godine stigla do Vodica. Cesta je Vodice približila ostatku zemlje i inozemstvu, a u isto vrijeme asfaltirane su i neke ulice u centru mjesta. Krajem 1960-ih godina jača izgradnja turističke infrastrukture, te se grade i prvi hoteli. Važan događaj u cjelokupnom gospodarskom životu Vodica predstavljalo je osnivanje Hotelsko trgovačkog poduzeća *Vodičanka* koja je ubrzo preuzela ugostiteljstvo (restorane *Kozara, Borik* i *Plava plaža*) od šibenskog poduzeća *Rivijera*. Godine 1967. *Vodičanka* počinje sa izgradnjom hotela Punta zajedno s tri depandanse *Arausa, Arausana* i *Antonina*. Hotel je službeno otvoren 1969. godine kada kreće i izgradnja hotela Olympie te apartmanskog naselja Ville Gloriette. Iste godine dovršena je dogradnja i proširenje hotela Imperial u vlasništvu spomenute *Rivijere*. Hotel *Olympia* svoja je vrata otvorio 1972. godine tako da su Vodice sveukupno u vremenu od tri godine dobile 2270 kreveta u hotelima A i B kategorije, a osim toga su raspolagale i sa 3000 kreveta u privatnom smještaju, 1000 mjesta u kampovima, 7 stalnih te 35 sezonskih odmarališta (Latin, 2005). Ovaj ubrzani razvoj turističke infrastrukture rezultirao je velikim porastom broja turističkih dolazaka. Prve 1955. godine zabilježeno je 1984 dolaska i to mahom domaćih gostiju, dok je 1969. godine ta brojka iznosila 28 080 dolazaka, od čega se čak 44,6 % (12 540) odnosi na dolaske stranih gostiju (Latin, 2005).

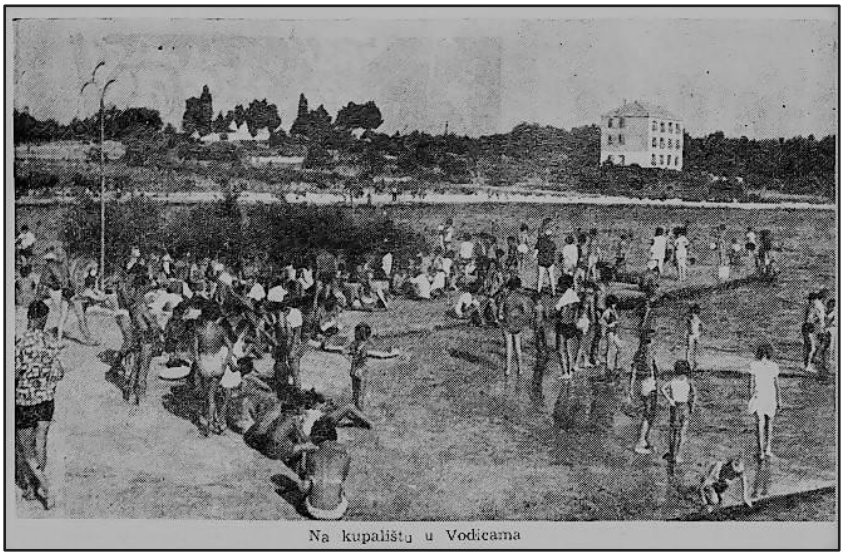

Sl. 3. *Plava plaža* 1962. godine – fotografija iz Šibenskog lista

Izvor: Facebook grupa „Vodice u srcu i duši“

3.1.2. Razdoblje od 1970. do 1990.

U ovom razdoblju nastavlja se intenzivna izgradnja turističkog smještaja i ostalih sadržaja. Otvaranje tri velika hotela označilo je prelazak iz radničko-sindikalnog u masovni sezonski turizam poznatiji kao 3S turizam[2]. Općenito se u Hrvatskoj, u desetogodišnjem razdoblju od 1965. do 1975., pojavilo ukupno 94 840 novih postelja te 284 907 jedinica u komplementarnim kapacitetima za smještaj. Takvo se povećanje smještajnih kapaciteta nije više nikad ponovilo (Vukonić, 2005). Povećanje kapaciteta i samih turističkih dolazaka utjecalo je i na procvat trgovine i ugostiteljske djelatnosti. To je naravno rezultiralo otvaranjem novih radnih mjesta što je izuzetno pozitivna posljedica. I dok je godine 1967. opskrbu Vodica obnašalo 12 prodavaonica, 1980. godine ih je poslovalo čak 30. Osim toga, posluje još 8 prodavaonica duhana i novina te veći broj sezonskih suvenirnica (Latin, 2005). Što se tiče ostale infrastrukture koja nije direktno determinirana razvojem turizma, valja spomenuti otvaranje dječjeg vrtića 1978. godine, te gradnju nove osnovne škole 1982. godine. Osobito velik projekt predstavljala je izgradnja marine, budući da je izgrađena na nasutom prostoru gdje je nekad bilo more. Otvorena je 1984. godine te je imala 380 vezova i 60 na suhom. Uz novoizgrađenu marinu egzistirala je još i sportska lučica u sastavu hotela *Imperial*, dok je slična takva otvorena i u sklopu hotela *Olympie* 1986. godine. Ovim projektima, Vodice se konačno okreću moru te svojoj turističkoj ponudi dodaju i aspekt sve popularnijeg nautičkog turizma. Nadalje, 1970-ih

[2] Turizam zasnovan na suncu, moru i pijesku (eng. Sun, Sea, Sand)

godina jačala je i ponuda kulturno zabavnih manifestacija, a središnje mjesto predstavljalo je *Vodičko ljeto* koje je prvi puta organizirano 1978. godine. *Vodičko ljeto* zapravo je obuhvaćalo niz priredbi na vodičkim trgovima u kojima su sudjelovali brojni ansambli i muzički sastavi. Također, bitno je spomenuti i danas najpoznatiji ljetni događaj u Vodicama, a to je *Vodička fešta* koja je prvi puta održana 1975. godine te se danas tradicionalno održava 4. kolovoza i na taj način predstavlja svojevrsni vrhunac ljetne sezone u Vodicama. Možemo reći da su Vodičani sa svojom gostoljubivošću, kulturno-zabavnom te gastronomskom ponudom uspijevali nadomjestiti manjak kulturno-povijesne baštine, infrastrukturne probleme i ostale manjkavosti u tadašnjoj turističkoj ponudi. Ubrzo se u Vodicama osjetio nedostatak stručne radne snage, pa se organizira doškolovanje ugostiteljskih radnika (konobara, kuhara, sobarica itd.) te tečajevi stranih jezika. Osim toga, zapošljava se i radna snaga iz okolnih mjesta: Šibenika, Bilica, Tribunja, Pirovca i dr. Godine 1980. osnovan je *Turist biro*, koji se bavio posredovanjem u prodaji i plasmanu kapaciteta privatnog smještaja, te se od tada Turističko društvo više nije bavilo privrednom djelatnošću. Možemo reći da od tada započinje najuspješnije razdoblje turizma u Vodicama u periodu prije Domovinskog rata budući da je u porastu: broj noćenja (posebice inozemnih gostiju) (sl. 5), prosječno korištenje kapaciteta u privatnom smještaju te bruto promet. Također, i na razini cijele Hrvatske, najuspješnije razdoblje bilo je od 1986. do 1988. Godine 1986. ostvaren je najveći broj noćenja ikada: više od 68 milijuna, pri čemu oko 87 % otpada na noćenja inozemnih turista (Vukonić, 2005). U Vodicama je najuspješnija godina bila 1987. kada je ostvareno rekordnih 686 126 noćenja, od čega se 64 % (439 121) odnosi na noćenja inozemnih gostiju. Koncem osamdesetih godina (1988. - 1990.), zbog teške ekonomske situacije u državi, dolazi do naglog opadanja interesa za putovanja kod domaćih gostiju. Na izazove s turističkog tržišta reagirala je *Vodičanka* koja je svoje hotele *Puntu* i *Olympiu* renovirala i opremila brojnim dodatnim sadržajima. (Latin, 2005). Unatoč prvim pozitivnim rezultatima osuvremenjivanja turističke ponude, zbog turbulentne društveno-političke situacije 1990. godine, neminovno dolazi do velikog pada u broju turističkih dolazaka i noćenja (sl. 4, sl. 5).

3.1.3. Razdoblje od 1990. do 2005.

Napeta društveno-politička situacija kulminirala je 1991. izbijanjem Domovinskog rata. U Vodicama je osobito teška situacija bila u rujnu iste godine kada su neprijateljske snage došle nadomak Vodica, koje su danima bile izložene snažnim zračnim napadima. Svo gospodarstvo je paralizirano, a najveće tvrtke *Vodičanka* i *Autoremont* pretvorene su u

logističke baze Hrvatske vojske. U zračnim napadima pogođeni su i hoteli *Punta, Olympia* te Imperial u koje se, kao i u ostale raspoložive hotelske i odmarališne kapacitete, par mjeseci kasnije useljavaju izbjeglice i prognanici iz Vukovara, Vinkovaca, Gospića te sa cijelog šibenskog područja i ostalih ratom pogođenih dijelova RH i BiH. Nakon sedam dana strepnje, hrvatske snage ostvarile su pobjedu čime je otklonjena opasnost od okupacije Vodice, a oslobođene su i glavne prometnice (Latin, 2005). No, iduće četiri godine Vodice su nastavile živjeti u strahu, povremeno su bile izložene granatiranju te nije bila moguća nikakva turistička djelatnost. Nakon završetka rata 1995. godine život se polako normalizira, a kreće se i s obnovom mjesta. Renoviraju se smještajni kapaciteti te se organiziraju i brojni dobrovoljni radovi kao što je čišćenje plaža i parkova. Rezultat je vidljiv već 1996. godine kada je zabilježeno 107 949 noćenja, od čega čak 50 % stranih. Iduće godine, nakon što su ispunjeni svi potrebni uvjeti, Vodice dobivaju status Grada. To je značilo bolju organizaciju i učinkovitiji gospodarski i društveni život na području Grada. Kreće se u uređenje i rekonstrukciju brojnih ulica i trgova, a naglasak je i na boljem komunalnom uređenju. Najvažniji projekti u fizionomskom aspektu bili su popločanje trga dr. Franje Tuđmana i postavljanje „krune“ na dva bunara te uređenje parka kod tržnice (2004. godine). Također, važan događaju predstavljala je i obnova zgrada u kojima se nalazila stara škola te je na istom mjestu otvoreno novoosnovano Veleučilište, a nekoliko godina kasnije i novi moderni turistički ured. Dakle, početkom 21. stoljeća turizam se nastavio razvijati sličnom brzinom kao i prije rata, pokazatelj čega je i konstantni porast u broju dolazaka i noćenja. Već 2000. godine premašen je do tada rekordni broj turističkih dolazaka iz 1986., a rekordan broj noćenja zabilježen godinu poslije, 1987., premašen je 2003. godine. Usporedo s tim, sve više jačaju i neki negativni procesi kao što su: apartmanizacija, narušavanje graditeljskog nasljeđa i devastacija prirodnog krajolika. Turizam sve više poprima oblike masovnog s kupališnim turizmom u središtu, a zanemaruju se selektivni oblici turizma te se slabije iskorištava tradicija lokalnog stanovništva.

3.1.4. Razdoblje od 2005. do danas

Potpuni završetak poslijeratne obnove označio je početak posljednjeg razdoblja u kojem se nastavlja turistički rast u svim segmentima. Najveći porast dogodio se upravo između 2005. i 2006. godine kada je prvi puta zabilježeno milijun noćenja (1 063 417) što je porast od čak 294 374 noćenja u odnosu na prethodnu godinu. Također se nastavlja ulaganje u infrastrukturu, s posebnim naglaskom na čistoću i uređenost mjesta, čemu svjedoče i nagrada *Plavi cvijet* koju su Vodice zavrijedile više puta u različitim

kategorijama (URL 3). Sve se više turizam seli i na otoke, a pozitivan primjer je otvaranje *Memorijalnog centra Faust Vrančić* u Prvić Luci. Na atraktivnoj lokaciji, u zgradi bivše osnovne škole, 2008. godine otvoren je i modreno opremljen Ured Turističke Zajednice Grada Vodica. No ipak, vodički turizam više se odvija stihijski a manje prema nekim određenim smjernicama. Poseban problem je sezonalnost budući da se glavnina turističkog prometa i dalje odvija unutar svega dva mjeseca u godini te je potrebno raditi na projektima koji bi produžili sezonu. Pozitivan primjer je ulaganje u manifestacije kao što su *Bakanalije, Uskrs u Vodicama* te *CMC Festival* koje se redom ne odvijaju u glavnom dijelu sezone. Za razvoj nekih selektivnih oblika turizma kao što je sportsko-rekreacijski i kongresni preduvjet je i poboljšanje kvalitete hotelskog smještaja pri čemu valja istaknuti izgradnju hotela *Olympia Sky* 2017. godine. Nadalje, planirano ili ne, Vodice sve više postaju destinacija zabave i noćnog života, što sa sobom neminovno nosi pregršt problema. Glavnina noćnih klubova i kafića nalazi se u samom centru naselja, a buka koju emitiraju postala je veliki uteg kako lokalnom stanovništvu tako i dijelu gostiju. Posljedično, to dovodi do promjene u strukturu gostiju pa tako sve više dominira mlađa populacija koja je uglavnom slabije platežne moći od starije. Unatoč problemima, većina statističkih pokazatelja je iz godine u godinu u porastu.

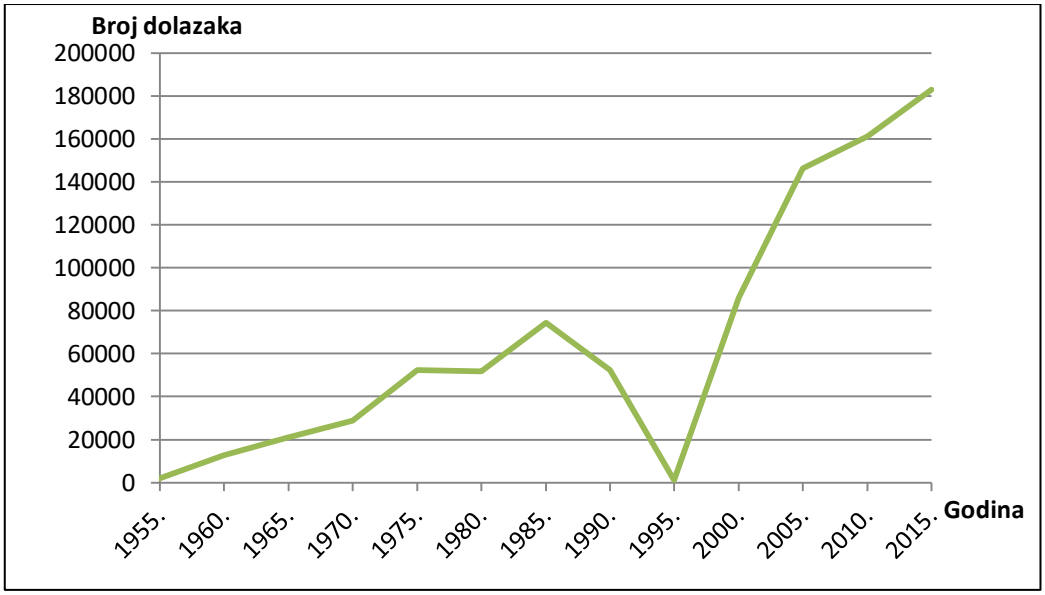

Sl. 4. Broj dolazaka turista u Gradu Vodicama 1955.-2015.

Izvor: Latin, 2005; Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2005., Statističko izvješće 1297, DZS, Zagreb, 2006; Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2010., Statističko izvješće 1437, DZS, Zagreb, 2011.; Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2015., Statističko izvješće 1565, DZS, Zagreb, 2016.

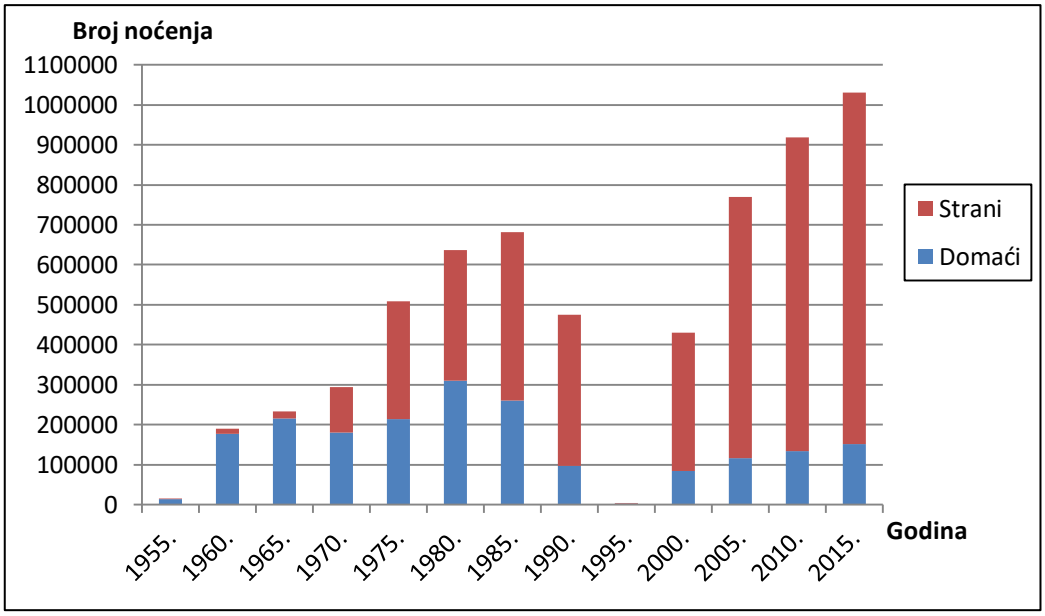

Sl. 5. Broj noćenja stranih i domaćih turista u Gradu Vodicama 1955. - 2015.

Izvor: Latin, 2005; Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2005., Statističko izvješće 1297, DZS, Zagreb, 2006; Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2010., Statističko izvješće 1437, DZS, Zagreb, 2011.; Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2015., Statističko izvješće 1565, DZS, Zagreb, 2016

3.2. Atrakcijska osnova

Turistička atrakcijska osnova dio je cjelokupne turističke resursne osnove. Nju tvori skup potencijalnih i realnih turističkih atrakcija svake turističke destinacije, mjesta, kraja, regije, države pa čak i kontinenta. Turističke atrakcije su dakle turistički resursi koji mogu privući ili već privlače turiste da posjete turističku destinaciju u kojoj se one nalaze (Kušen, 2002). Atrakcijsku osnovu destinacije Grada Vodica podijelili smo na dva segmenta: prirodne atrakcije i društvene atrakcije.

3.2.1. Prirodne atrakcije

Prirodne atrakcije su turistički resursi koji proizlaze iz prirodne osnove (litološka podloga, tlo, reljef, vode, atmosfera te biljni i životinjski svijet) a dijele se na izravne i neizravne. Izravni prirodni resursi predstavljaju prirodne resurse zbog kojih turisti dolaze u destinaciju i koriste ih u svojim aktivnostima, dok se neizravni resursi ne koriste izravno ali mogu biti faktor atraktivnosti destinacije.

Vizualno najatraktivniji elementi krajobraza (reljef, more i tekućice) ujedno su i glavni izravni prirodni turistički resursi. Temeljni prirodni turistički resurs Republike Hrvatske i Šibensko-kninske županije je more kao osnovna atrakcija i medij kupališnog turizma.

Značaj mora u turističkim okvirima jasno se može nazrijeti kroz smanjenje turističke aktivnosti s udaljavanje od obale prema unutrašnjosti županije (Master plan turizma Šibensko-kninske županije, 2017). Plaže zauzimaju središnje mjesto u turističkoj ponudi Vodica. Nažalost, u Vodicama je sve manje prirodnih plaža koje su ujedno i najatraktivnije gostima, a sve više betoniziranih i ljudskom rukom „uništenih“ plažnih prostora. Nadalje, more, otoci i morski krajolici iznimno su vrijedne prirodne atrakcije koje gostima pružaju poseban doživljaj i mogućnost raznih aktivnosti kao što su jedrenje, ribolov, veslanje i dr. Od tekućica važno je spomenuti samo kratke površinske tokove Guduće i Bribišnice. Ništa manje bitna prirodna atrakcija nije biljni svijet koji čini prirodna i uzgajana vegetacija. Na vodičkom području najatraktivniji biljni prostor predstavljaju polja u zaleđu. Uređeni vinogradi, maslinici i voćnjaci pružaju posjetitelju poseban doživljaj krajobraza ali i priliku da se upozna s višestoljetnom tradicijom uzgoja ovih kultura. Iako postoje pozitivni primjeri, ovaj aspekt turističke ponude Grada za sada je ipak nedovoljno valoriziran.

3.2.1.1. Zaštićena prirodna baština

Zaštićena prirodna baština poseban je i najvrjedniji oblik prirodnih atrakcija. Temeljem Zakona o zaštiti prirode u Republici Hrvatskoj postoji 9 kategorija zaštite. To su: strogi rezervat, nacionalni park, posebni rezervat, park prirode, regionalni park, spomenik prirode, značajni krajobraz, park-šuma te spomenik parkovne arhitekture. Na području Grada Vodica nalazi se dva zaštićena područja prirodne baštine. To su: značajni krajobraz uvale Tijašnica na otoku Tijatu (sl. 6) te posebni zoološki rezervat Guduća. Činjenica da se u relativnoj blizini Grada nalaze čak dva nacionalna parka: Krka i Kornati te park prirode Vransko jezero dodatno obogaćuje turističku ponudu. Tijekom ljetne sezone svakodnevno se organiziraju jednodnevni izleti na spomenute lokacije ali svakako postoji mjesta za napredak i bolju inkorporaciju u turističku ponudu Grada.

Sl. 6. Uvala Tijašnica na otoku Tijatu

Izvor: Facebook stranica „Spirito Summer Place“

3.2.2. Društvene atrakcije

Društvene atrakcije su turistički resursi koje je stvorio čovjek, a još se rabe nazivi kulturne ili artificijelne atrakcije.

3.2.2.1. Kulturno-povijesna baština

Kulturno povijesna baština najvažniji je aspekt društvenih atrakcija neke turističke destinacije. Vodice ne raspolažu s velikim brojem kulturno-povijesnih lokaliteta, ali svakako i nedovoljno ulažu u promidžbu i valorizaciju postojećih. Od arheoloških nalazišta ističe se već spomenuti lokalitet Velika Mrdakovica unutar kojeg se nalaze ostaci nekadašnjeg liburnsko-rimskog naselja Arauzona. U podnožju brda nalazi se i prirodna kaptaža koju domaće stanovništvo zove Ograđenica i služila je za opskrbu vodom tadašnjeg stanovništva (sl. 7). Na ovom lokalitetu već nekoliko godina održava se manifestacija *Bakanalije* koja je dobar primjer kvalitetnog uključivanja arheološke baštine u turističku ponudu. U predjelu Rakitnica gdje je nekoć egzistiralo istoimeno naselje i danas se naziru ostaci nekadašnjih kuća i zidina.

Sakralna baština Grada poprilično je bogata. Središnje mjesto zasigurno zauzima župna crkva sv. Križa sa zvonikom koja se nalazi u samom centru Vodica. Crkva je sagrađena 1746. - 1749., a posvećena je 1760. godine. U svetištu crkve nalazi se lijepi barokni oltar posvećen svetome Križu, dok se na bočnim oltarima nalaze dvije oltarne pale, koje su značajna slikarska djela. Zvonik se gradio između 1752. i 1772. godine i tipičan je za

mletačku sakralnu arhitekturu sa zatvorenim podankom i sa dvije lođe, od kojih donja ima sa svake strane dva velika prozora, a gornja tri manja (Ukić, 2010). Nešto udaljenija od centra nalazi se i stara crkva sv. Križa s pripadajućim grobljem koja je posvećena 1421. godine i tada je bila župna crkva. Nekoliko kilometara udaljeno od Vodica nalazi se brdo Okit na kojemu je smještena zavjetna crkva Gospe od Karmela koja je sagrađena oko 1660. godine, a u njezinom se podnožju nalazi i 14 kapelica koje su također dio sakralne baštine nekog kraja. Osim kapelica u vodičkim poljima nalaze se i stare crkve: sv. Ivana Krstitelja u Rakitnici te sv. Ilije Proroka u Pišći. Na otoku Prviću nalaze se crkve: sv. Roka i Velike Gospe u Prvić Šepurini te sv. Marije i Gospina porođenja u Prvić Luci. Župna crkva sv. Ane u Čisti Velikoj izgrađena je 1968. godina na temeljima stare. U Domovinskom ratu 1992. godine crkva je do temelja uništena te je od 2001. do 2003. sagrađena nova crkva sv. Ane na drugom mjestu te zvonik u neposrednoj blizini. U naselju Gaćelezi nalazi se crkva sv. Ante također oštećena u ratu, dok je u naselju Grabovci 1998. godine podignuta crkvica sv. Ivana Apostola financijskom pomoći Grada Vodica (URL 4).

Od ostalih spomenika povijesne baštine svakako je najvrjedniji Čorićev toranj (lokalni termin je „turanj“) koji je, iako u lošem stanju, dobar primjerak obrambene kule iz 16. stoljeća (sl. 8). Najvjerojatnije je izgrađen 1533. godine, a u 17. stoljeću došao je pod vlasništvo šibenske obitelji Fondra te je služio kao ljetnikovac. Na otoku Prviću nalazi se i ljetnikovac obitelji Vrančić, čiji je najpoznatiji predstavnik Faust Vrančić koji je bio poznati hrvatski izumitelj, jezikoslovac i svećenik. U zaleđu Vodica nailazi se na tradicionalne nastambe – bunje. Bunje su obično kružnog oblika a izgrađene su tehnikom suhozida. Služile su za stanovanje, držanje stoke, a kasnije kao zaklon pastirima od nevremena. Najpoznatija vodička bunja je Rašina bunja koja se smatra raritetom prema građevinskom rješenju i konstrukciji kamenih nastambi, a uvrštena je i u Registar kulturnih dobara RH. I na području Srime nalaze se brojne bunje i suhozidi, a najpoznatija je Rodina bunja koja se sa svojih 4,8 metara visine smatra najvišom bunjom u Dalmaciji (Strategija razvoja Grada Vodica do 2020., 2015). Posebno mjesto u baštini Vodica zauzimaju bunari. Voda iz bunara koristila se za piće, kuhanje, pranje, navodnjavanje i druge namjene. Danas se na središnjem gradskom trgu nalaze dva bunara, Gornji i Donji, a ostali uglavnom više nisu u funkciji te su zatrpani, zatvoreni ili betonirani. U radu „Geoekološke značajke krških priobalnih izvora, bunara i vrulja na primjeru grada Vodica“ kartirano je čak 90 bunara, a njihov broj u prošlosti je bio višestruko veći (Ivas, 2014).

Sl. 7. Rimska kaptaža – Ograđenica

Izvor: Facebook grupa „Vodice u srcu i duši“

Sl. 8. Čorićev toranj

Izvor: Fotografirao autor, 22.12.2018.

3.2.2.2. Manifestacije

Turističku atraktivnost posjeduju sve vjerske, sportske, kulturne, gospodarske i druge priredbe, a mnoge takve manifestacije često daju i velike ekonomske rezultate u ugostiteljskoj djelatnosti (Kušen, 2002). Glavni organizator većine manifestacija u Vodicama je Turistička zajednica. U ljetnim mjesecima najposjećenije manifestacije u Vodicama su *Vodička fešta* te *CMC Festival* koje iz godine u godinu privlače velik broj posjetitelja ali time predstavljaju i veliki izazov organizatorima koji bi kvalitetom sadržaja trebali opravdati veliku posjetu i interes. *Fešta o šaše i pulente* gastronomska je manifestacija koja gostima osim uživanja u tradicionalnim jelima pruža i uvid u način života i običaje lokalnog stanovništva. Osim navedenih, za vrijeme ljetne sezone organiziraju se i brojne klapske večeri, *jazz* festival, izložbe, ribarske večeri, koncerti *Vodičke glazbe* i dr. Po uzoru na *Vodičku feštu*, i u drugim se naseljima Grada organiziraju slične manifestacije kao što su: *Srimarska fešta* i *fešta sv. Roka* u Prvić Šepurini koja dijelom predstavlja i vjersku manifestaciju.

Manifestacije koje se odvijaju izvan glavnog dijela sezone služe kao način za poboljšavanje turističke ponude u predsezoni i podsezoni. Dobar primjer su već spomenute *Bakanalije* koje se organiziraju dva puta godišnje (ljeto i jesen) te daju gostima priliku da na zabavan ali i poučan način dožive arheološki lokalitet na Velikoj Mrdakovici. Posebnost

turističke ponude Vodica predstavlja proslava Uskrsa. Posljednjih nekoliko godina ta manifestacija održava se pod nazivom *10 uskrsnih dana u Vodicama* te se sastoji od nekoliko kulturno-umjetničkih događaja i tradicijskih običaja vezanih za to doba godine, a sve kulminira obredima u župnoj crkvi. Specifičnost proslave Uskrsa u Vodicama predstavljaju čuvari Kristova groba koji se ovdje nazivaju *Vodički žudiji*. To su mladići odjeveni u odore rimskih vojnika koji u Velikom tjednu uprizoruju događaje iz Isusova života te čuvaju posebno postavljen Isusov grob u crkvi. Iako je ovaj običaj prisutan i u drugim mjestima Dalmacije, ali i Hrvatske, *Vodički žudiji* su danas najprepoznatljiviji u Hrvatskoj te su česti gosti brojnih manifestacija drugih gradova. Od ostalih kulturnih manifestacija van sezone valja spomenuti vodički karneval te u novije vrijeme *Božić na Poljani*. Što se tiče sportskih manifestacija najvažnije su jedriličarske regate (*Regata Jabuka, Regata Burtiž*) te biciklističke utrke (*MTB Croatia Open, Gabrin maraton* i dr.*)*. Gospodarske manifestacije (stručni skupovi, sajmovi itd.) najčešće se organiziraju u vodičkim hotelima (*Punta, Olympia, Imperial* i dr.).

3.2.2.3. Kulturne i vjerske ustanove

Najvažnija kulturna ustanova u Vodicama je *Kulturni centar Vodice* koji je izgrađen 2005. godine te služi kao prostor za održavanje kazališnih, glazbenih i kino predstava. Gradska knjižnica Vodice također je značajno informacijsko, obrazovno i kulturno središte grada. U naselju Prvić Luka nalazi se Memorijalni centar Faust Vrančić koji predstavlja svojevrsni muzej u kojemu se može razgledati zbirka modela njegovih izuma te njegova najznačajnija pisana djela.

Crkva Gospe od Karmela na Okitu Vodičanima predstavlja svetište, a posebno se pohodi 16. srpnja na blagdan Gospe od Karmela te dan ranije, kada se iz grada u koloni hodočasti na brdo. Od ostalih vjerskih ustanova valja istaknuti samostan Gospe od Milosti na otoku Prviću.

3.3. Receptivni elementi ponude

U receptivne elemente ponude ubrajamo sve objekte koji služe za prihvat i prehranu gostiju i koji njihovom boravku pružaju određeni rekreacijski sadržaj. Receptivni elementi čine dakle, osnovicu turističke privrede i mjerilo turističke razvijenosti nekog mjesta odnosno destinacije (Petrić, 2007). U širem smislu receptivni faktori obuhvaćaju sve objekte i službe koje posredno služe gostima (servisi, trgovine, parkovi, komunalna infrastruktura i dr.) od kojih posebno valja istaknuti turističke agencije kao glavni

posrednik u dolasku turista na određenu destinaciju. Najvažniji receptivni faktor su dakle, objekti koji pružaju turistima uslugu smještaja. Prostor cijele županije, pa tako i Grada Vodica, orijentiran je na kućanstva i apartmane. Najveći dio smještajnih objekata čine objekti u domaćinstvu pa tako na razini županije taj udio iznosi 43,9 %, dok u Vodicama udio objekata u domaćinstvu iznosi čak 51,2 % ukupnih kapaciteta. Prostorna distribucija smještajnih kapaciteta očekivano ukazuje na izraženu koncentraciju u priobalnim regijama, dok je zaobalje marginalizirano iako postoji enorman potencijal za decentralizaciju i širenje turističko-smještajne funkcije s priobalja na zaobalje (Master plan turizma Šibensko-kninske županije, 2017). Gotovo 95 % ukupnog broja turističkih objekata (komercijalni smještaj) nalazi se upravo na području dva priobalna naselja: Vodice i Srima. Isto tako valja naglasiti kako zbog uvođenja *eVisitora*, jedinstvenog informacijskog sustava za prijavu i odjavu gostiju, koji je u upotrebi od 1.1.2016. godine, podaci prije i poslije tog datuma nisu u potpunosti međusobno usporedivi.

U počecima vodičkog turizma prvo se grade radnička odmarališta, a privatna kućanstva se prenamjenjuju i uređuju za prihvat prvih turista. Tek krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina počinju se graditi prvi hotelski smještaji. Međutim, nakon otvaranja tri najznačajnija vodička hotela (*Olympia, Punta i Imperial*) u idućim desetljećima nema značajnog povećanja smještajnih kapaciteta u hotelima i ostalim osnovnim smještajnim kapacitetima (pansioni, apartmanska naselja itd.). Budući da smo nekadašnja radnička odmarališta i odmarališta za djecu i mladež svrstali u istu kategoriju sa kampovima, 1978. godine upravo je ta kategorija smještaja sudjelovala s najviše postelja u ukupnim kapacitetima Grada (sl. 9). Međutim, privatne sobe i hoteli nisu puno zaostajali te su sve tri kategorije smještaja sudjelovale sa dvije do tri tisuće postelja. U periodu od idućih deset godina dolazi do velikog porasta kapaciteta kako u privatnim sobama tako i u kampovima i odmaralištima, dok hotelski smještaj i dalje stagnira. U idućim desetogodišnjim periodima došlo je do izrazite prevlasti smještajnih kapaciteta u privatnim sobama, čime je pridonijelo i zatvaranje nekadašnjih radničkih odmarališta. Kao posljednja u analizi uzeta je 2015. godina, dakle netom prije uvođenja sustava *eVisitor* kada su se metodologija i kategorije smještaja ponešto izmijenile. Te je godine čak 71,8 % svih postelja zabilježeno u sklopu kućanstava, hotelski smještaj je ponešto porastao, a značajna je i četvrta kategorija u koju se ubrajaju hosteli i ostali smještajni kapaciteti u sklopu ugostiteljskih objekata (sl. 9).

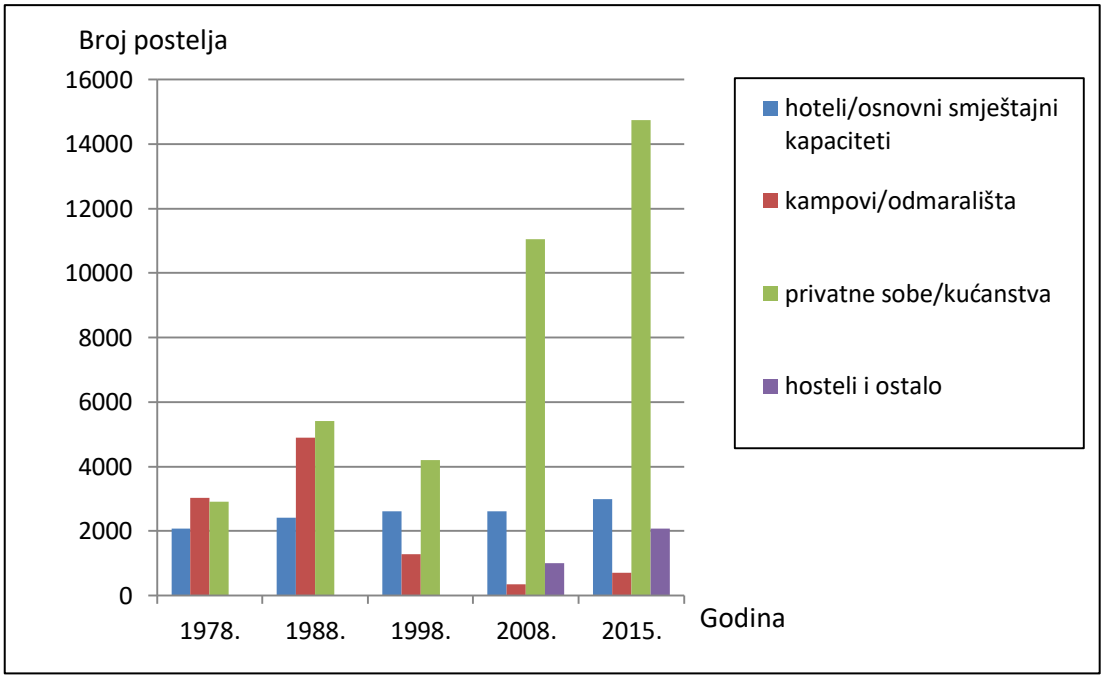

Sl. 9. Smještajni kapaciteti Grada Vodica prema vrstama 1978., 1988., 1998., 2008. i 2015. godine

Izvori: Promet turista u primorskim općinama 1978., Dokumentacija 364, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1979.; Promet turista u primorskim općinama 1988., Dokumentacija 734, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1989.; Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1998., Statističko izvješće 1079, DZS, Zagreb, 1999.; Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2008., Statističko izvješće 1381, DZS, Zagreb, 2009.; Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2015., Statističko izvješće 1565, DZS, Zagreb, 2016.

Što se tiče hotelskog smještaja, na području Grada Vodica djeluju tri veća hotela odnosno četiri ako izdvojimo „novu“ *Olympiu* te desetak manjih hotela. Kao što je spomenuto, sva tri velika hotela izgrađena su u ranoj fazi razvoja turizma u Vodicama. Također i današnje apartmansko naselje *Ville Matilde*, otvoreno je još 1970. godine pod nazivom *Ville Gloriette*. Pored hotela *Olympia* 2017. izgrađen je novi moderno opremljeni hotel *Olympia Sky* te zajedno ovaj kompleks raspolaže sa 794 ležaja što ga čini najvećim hotelskim kompleksom na području Vodica (sl. 10). Svi vodički hoteli nalaze se izvan centra naselja. Dvije su glavne hotelske zone: uski obalni pojas između Vodica i Srime (*Hangar*) te poluotok Punta. Noviji manji hoteli izgrađeni su u novim gradskim predjelima kao što su Stablinci. Hotel *Duje* nalazi se u Srimi dok je jedini hotel koji se ne nalazi na području priobalja hotel *Maestral*, u Prvić Luci. Otvoren je 2004. u staroj kamenoj zgradi koja je tada adaptirana u moderni hotel. U Vodicama djeluje i 12 kampova no oni imaju nižu razinu kvalitete (dva kampa sa po 3 zvjezdice) te samim time i manje značenje u

smještajnoj ponudi Grada. U smještajnoj ponudi Grada dominira dakle privatni smještaj u kućanstvima (sl. 9). U sljedećoj tablici prikazani su kapaciteti u privatnom smještaju po naseljima Grada 2018. godine. Primjetno je kako se čak 96,6 % svih postelja u privatnom smještaju nalazi na području priobalnih naselja Vodice i Srima. Što se tiče naselja u zaleđu, oni su se tek prije par godina uključili u turističke trendove te se na tom području nalazi ukupno svega 8 objekata koji nude smještaj turistima (tab. 2).

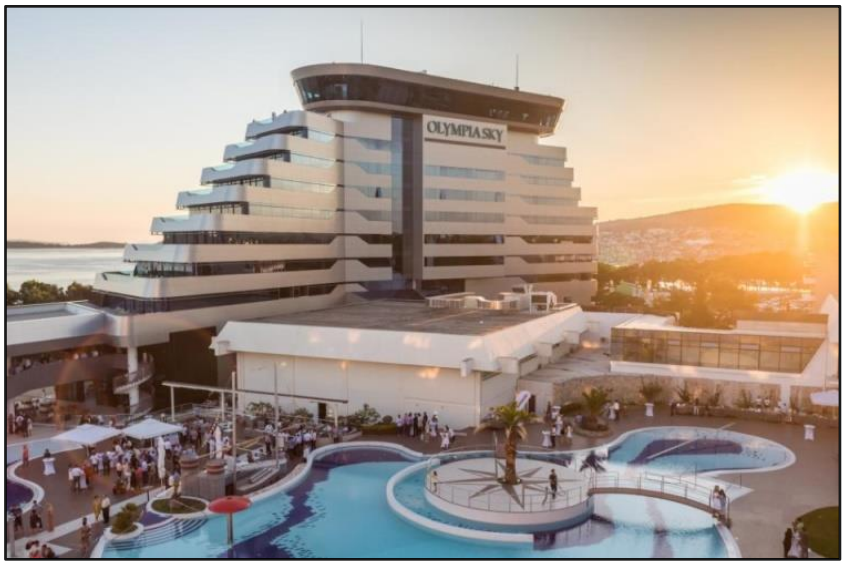

Sl. 10. Hotel Olympia Sky

Izvor: URL 5

Tab. 2. Broj objekata i postelja u privatnom smještaju po naseljima Grada 2018. godine

Naselje	Broj objekata	Broj postelja
Vodice	1510	14 495
Srima	391	3868
Prvić Šepurine	56	333
Prvić Luka	37	236
Čista Velika	4	42
Gaćelezi	2	18
Grabovci	1	10
Čista Mala	1	2
UKUPNO	**2002**	**19 004**

Izvor: Interni podaci TZ Vodice, pivot izvještaj 31.08.2018., *eVisitor*

Kod ostalih objekata za smještaj najvažniju ulogu imaju hosteli koji su se tek nedavno pojavili u turističkoj ponudi Vodica. Za razliku od hotela, oba hostela (*Hostel Cool* i *Hostel Vodice Inn*) nalaze se u staroj jezgri grada, te su nastali prenamjenom izvornih objekata. U ovoj kategoriji valja istaknuti i Odmorište *Požega* na otoku Prvić Luci koje je u vlasništvu trgovačkog društva te nudi usluge smještaja u ukupno 80 soba.

Marine i luke također ubrajamo u receptivne elemente turističke ponude neke destinacije. *ACI Marina Vodice* smještena je u sjeveroistočnom dijelu luke Vodice te je višegodišnja dobitnica priznanja *Europska plava zastava* za zaštitu okoliša i posebne napore u održavanje. Otvorena je cijele godine te raspolaže sa 290 vezova te sa 60 mjesta za smještaj plovila na kopnu.

Od kada je 1980. godine osnovana radna zajednica *Turist Biro,* posao Turističkog društva, kasnije Zajednice, više nije bio posredovanje u iznajmljivanju smještaja. Za to su od tada, uz *Turist Biro* bile zadužene različite turističke agencije. Danas se na području Vodica i Srime nalazi više od 10 ureda turističkih agencija koje osim posredovanja u smještaja nude i razne druge usluge kao što su primjerice organizacija izleta, iznajmljivanje bicikala i sličnih prijevoznih sredstava. Osnovni problem djelovanja turističkih agencija je njihova „svestranost“, sezonski karakter poslovanja, razjedinjenost i vrlo niski stupanj specijalizacije. Dominacijom suvremenih informatičkih tehnologija na turističkom tržištu, agencije gube snagu posrednika. Međutim, u novim uvjetima i okruženju, turističke agencije, opravdano nalaze svoje mjesto i novu ulogu na turističkoj destinaciji kao nosioci i kreatori posebnih sadržaja i proizvoda za koje drugi dionici na turističkoj destinaciji nemaju iskustva, znanja i sredstava (Strategija turističkog razvoja Grada Vodica, 2015).

4. Preobrazba prostora pod utjecajem turizma

Budući da se turizam kroz analizirani period nametnuo kao apsolutno dominantna gospodarska grana, njegov utjecaj neminovno je transformirao prostor. U ovom poglavlju obrađena je preobrazba prostora kroz tri skupine promjena: fizionomske, socioekonomske te funkcionalne promjene.

4.1. Fizionomska preobrazba

Fizionomska preobrazba prostora najviše je vidljiva na priobalnom prostoru Vodica. Naselja u zaobalju i na otoku Prviću još uvijek nisu doživjela toliki zamah turizma da bi se dogodile znatnije fizionomske promjene. Naselja Prvić Šepurine i Prvić Luka ipak su ostvarila određeni prostorni rast izgradnjom pojedinačnih objekata (uglavnom vikendica) izvan starih centara naselja. Što se tiče smještajnih kapaciteta, osim apartmana, egzistira još jedan hotel i jedno odmorište. S druge strane, naselja u zaleđu tek su u posljednjih par godina zabilježila prve dolaske turista te njihova fizionomska struktura nije mijenjana pod tim utjecajem. Stoga će u ovom dijelu rada naglasak biti isključivo na naseljima Vodice i Srima i njihovoj prostornoj transformaciji.

4.1.1. Prostorno širenje grada

Nagli razvoj turizma u Vodicama u drugoj polovici 20. stoljeća zahtijevao je izgradnju adekvatne infrastrukture. U prvim desetljećima grade se hotelski kompleksi a nešto kasnije intenzivira se i gradnja apartmana te kuća za odmor. U uvjetima litoralizacije raste i broj stanovnika što neminovno dovodi do prostornog širenja grada i drugih fizionomskih promjena. Značajna je uloga i povezanost turizma s razvojem naselja, ne samo zbog izgradnje receptivnih kapaciteta već i utjecaja na strukturu naselja i njihov rast i razvoj (Bilen, 2006). Jedna od najočitijih promjena zasigurno je povećanje površine izgrađenog zemljišta odnosno prostorno širenje grada. Stoga je prikazano stanje izgrađenog dijela priobalja Grada Vodica (naselja Vodice i Srima) u dvije referentne godine: 1968. i 2011. Crvenom bojom prikazano je stanje 1968. godine, dakle u ranoj fazi razvoja turizma kada se tek počinju graditi prvi hotelski kompleksi, dok je narančastom bojom prikazano stanje 2011. godine (sl. 11). Povećanje turističke aktivnosti prati ubrzani prostorni razvoj i širenje Vodica, najprije od starog centra duž obale, a potom i prema magistrali (Čuka, 2005). Vidljivo je kako je naselje 1968. položeno i širi se u smjeru sjeveroistok-jugozapad, dakle uz obalu (sl. 11). Nakon izgradnje Jadranske magistrale, a i uslijed ubrzavanja gradnje turističkih kapaciteta Vodice se počinju širiti praktički u svim smjerovima, a ponajviše

prema sjeveru i istoku. Tako nastaju potpuno nove četvrti poput Obrova i Stablinaca. Što se tiče naselja Srima, ono je godine 1968. bilo ograničeno na vrlo uski obalni predio udaljen gotovo 2 km od naselja Vodice. Srimu je znatniji utjecaj turizma zahvatio tek nakon Domovinskog rata, kada počinje snažna turistička izgradnja, posebice kuća i stanova za odmor. Vidljivo je dakle, kako su 2011. godine Vodice i Srima povezani u jednu kompaktnu aglomeraciju, između kojih se nalazi većinski vikendaška četvrt Lovetovo. Kao što je dijelom primjetno na priloženoj karti, Vodice su se u manjoj mjeri proširile i u smjeru mora, što je rezultat projekata kao što je proširenje rive i izgradnja marine 1984. godine (sl. 12, sl. 13). Kako su se Vodice ubrzano širile tako je državna cesta D8, poznatija kao Jadranska magistrala, postala gradska ulica te se na tom dijelu počeo miješati lokalni i tranzitni promet. Dolazilo je do velikih gužvi tokom ljetnih mjeseci te se ukazala potreba za novom prometnicom. Godine 2017. uz pomoć sredstava iz fondova Europske unije puštena je u promet novoizgrađena zaobilaznica koja predstavlja najznačajniji cestovno-prometni projekt na području Grada Vodica u posljednjih 50-ak godina (od prolaska Jadranske magistrale) (URL 6).

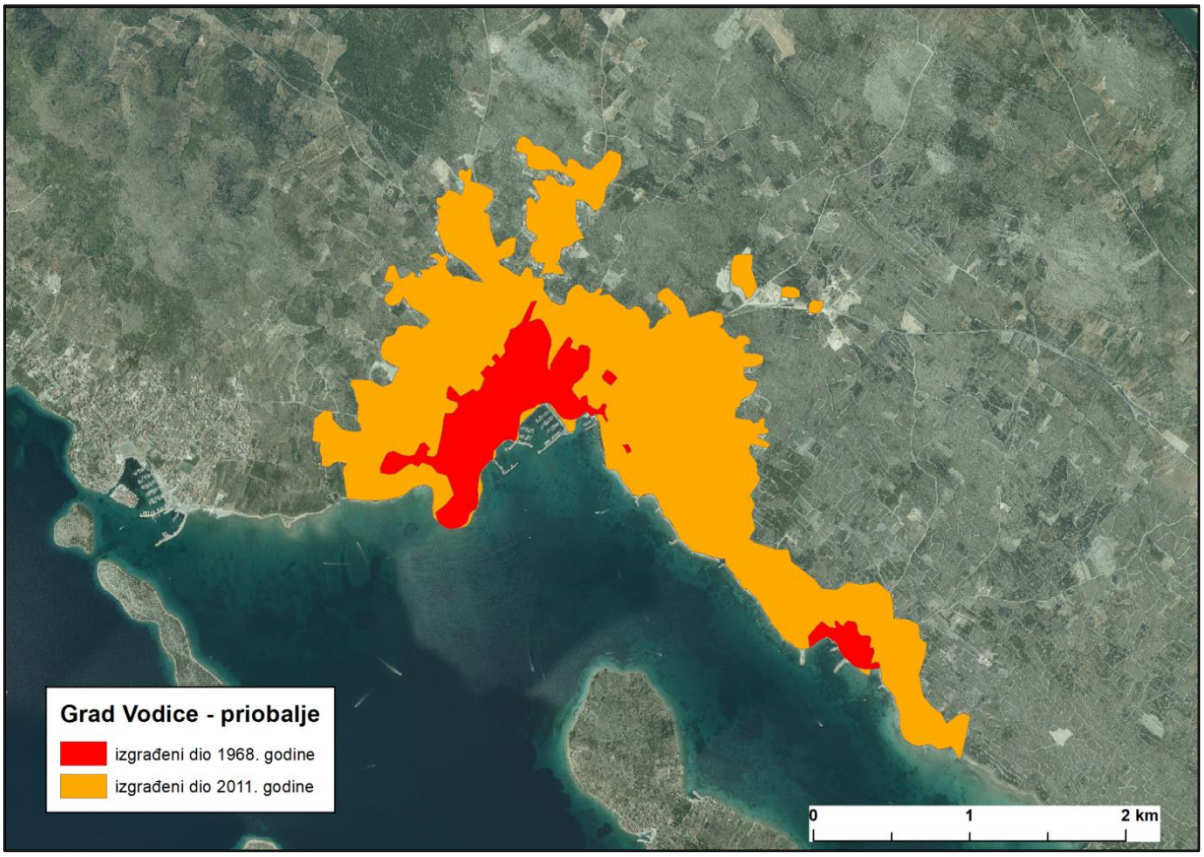

Sl. 11. Širenje površine izgrađenog dijela priobalja Grada Vodica u periodu 1968. - 2018. godine

Izvor: Izradio autor prema podacima ISPU-a

Sl. 12. Proširenje rive u Vodicama 1984.

Izvor: Facebook grupa „Vodice u srcu i duši“

Sl. 13. Izgradnja marine u Vodicama 1984.

Izvor: Facebook grupa „Vodice u srcu i duši“

4.1.2. Vikendaštvo

Značajan element fizionomske preobrazbe prostora predstavlja fenomen vikendaštva. Pod pojmom vikendica smatramo sve stambene jedinice (kuće i stanove) koje se rabe za odmor i rekreaciju, tokom kraćih praznika ili u komercijalne svrhe (npr. iznajmljivanje turistima). „Nakon osamostaljenja i okončanja rata, u Hrvatskoj je došlo do stihijskog, neplanskog porasta broja stanova za odmor i rekreaciju, najčešće u obliku višestambenih objekata s apartmanima, nalik zgradama u novijim gradskim četvrtima, često bez ikakva uporišta u prostorno-planerskoj regulativi“ (Opačić, 2005, 406). Također, valja istaknuti činjenicu da vikendice u pravilu zauzimaju najkvalitetnije, estetski najatraktivnije dijelove obalnih, brdsko-planinskih i ruralnih područja što nerijetko rezultira sukobom s ostalim djelatnostima koje pretendiraju na isti prostor, poput turizma, poljoprivrede ili šumarstva (Plut, 1977 prema Opačić, 2009). Utjecaj turizma mjerljiv je u omjeru stalno i povremeno naseljenih stanova. Iako u stanove za povremeno stanovanje, osim stanova za odmor i rekreaciju, prema popisnoj metodologiji spadaju i stanovi koji se koriste za vrijeme sezonskih radova u poljoprivredi, njihov je broj u Vodicama 2011. godine bio izrazito malen (0,05 %), stoga je zanemariv. Treća kategorija su stanovi u kojima se samo obavlja djelatnost, a to je u pravilu iznajmljivanje turistima, s malim udjelom (0,09 %) ostalih djelatnosti. U tablici (tab. 3) je prikazan broj stanova prema načinu korištenja na popisima 1971., 1991. i 2011. Godine 1971. na području današnjeg obuhvata Grada Vodica bilo je svega 20,4 % stanova koji su se povremeno koristili. Ta je brojka do 1991. narasla na čak 46,1 % koliko je otprilike iznosila i na zadnjem popisu 2011. godine. Na tom popisu značajan je udio (17,9 %) i stanova koji se koriste samo za obavljanje djelatnosti, dakle za iznajmljivanje turistima. Međutim, najznačajniji je podatak o apsolutnom broju stanova za povremeno korištenje, koji je od 1991. do 2011. više nego

udvostručen. Od 5610 takvih stanova 2011. godine, njih 5607 se koristi za odmor i rekreaciju, dakle riječ je o vikendicama. Sve ovo dovoljno govori o kakvom je intenzitetu gradnje bilo riječ. Naravno, najveći broj takvih stanova nalazi se u priobalnom dijelu Grada: 3619 u Vodicama, a 1352 u Srimi. Na dva otočna naselja nalazi se ukupno 579 vikendica, dok je njihov broj u zaleđu izrazito malen te se ističe jedino Čista Velika sa 50 vikendica prema popisu 2011. godine (tab. 4).

Gradnjom vikendica i formiranjem novih gradskih četvrti, osim što se povećava izgrađenost prostora, dolazi do potrebe za širenjem mreže raznih usluga, kao što je komunalna infrastruktura, trgovina i ugostiteljstvo. Prometna mreža predstavlja najveći problem upravo u pojedinim dijelovima naselja, gdje se dogodila stihijska izgradnja pretežito stambenih građevina bez jasne i svrsishodne ulične mreže (Prostorni plan uređenja Grada Vodica, 2006). Na području Vodica i Srime tako primjerice i dalje postoje ulice ili dijelovi ulica u novijim predjelima koje nisu asfaltirane ili nemaju javnu rasvjetu. Također, budući da se često gradnja vikendica odvija bez stručnog nadzora te je prepuštena inicijativi pojedinca, zbog različitih veličina, materijala i oblika vikendica dolazi do ambijentalnog nesklada unutar jedne ulice ili vikendaške zone (Jeršić, 1987 prema Opačić 2009).

Tab. 3. Stanovi prema korištenju na području Grada Vodica 1971., 1991. i 2011. godine

Kategorija stanova	1971.		1991.		2011.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Stanovi za stalno stanovanje	1715	79,6	2642	50,8	4395	36,1
Stanovi za povremeno stanovanje	439	20,4	2397	46,1	5610	46
Stanovi za obavljanje djelatnosti	-	-	164	3,1	2176	17,9
UKUPNO	**2154**	**100**	**5203**	**100**	**12 181**	**100**

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi, korišćenje i nastanjena lica, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga 1, SZS, Beograd, 1972.; Popis domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991. godine, Stanovi prema korištenju i druge nastanjene prostorije, Dokumentacija 888, DZS, 1995.; Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Stanovi prema načinu korištenja, DZS, Zagreb, 2013.

Tab. 4. Stanovi za odmor i rekreaciju po naseljima Grada Vodica 2011. godine

Naselje	Broj stanova za odmor i rekreaciju
Vodice	3619
Srima	1352
Prvić Šepurine	308
Prvić Luka	271
Čista Velika	50
Grabovci	7
Gačelezi	-
Čista Mala	-
UKUPNO	**5607**

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Stanovi prema načinu korištenja, DZS, Zagreb, 2013.

4.1.3. Promjene krajolika

Danas se u Hrvatskoj pod pojmom krajolika često podrazumijevaju područja prirodnosti, neizgrađeni dijelovi i elementi prirode u urbanom prostoru. Međutim pojam *krajolik* odnosi se na cjelokupni prostor, a ne samo na pojedina mjesta: može biti urbani, ruralni, krajolik mora i kopna, degradirani ili dobro očuvani (Dumbović Bilušić, 2014). Jedan od elemenata krajolika je dakle i prostorna organizacija naselja i građevina. Preobrazbu prostora možemo promatrati kroz narušavanje graditeljskog naslijeđa. Autohtoni mediteranski ambijent koji sačinjavaju prije kamene i uske ulice, kamene kućama s drvenim *škurama, slarima*[3] i sličnim obilježjima danas se u Vodicama može doživjeti u svega nekoliko ulica u strogom centru naselja. „Umjesto ulaganja u rekonstrukciju postojećih kamenih kuća u koje bi se eventualno interpolirali apartmani koji bi bili turistički atraktivni, turistički razvoj s godinama je uneredio skladan s pejzažem srasli urbani oblik“ (Latin, 2005, 130). Veliki broj autohtonih kuća danas je prekriven fasadom, dok je dio toliko zapušten da im praktički prijeti urušavanje (sl. 14). Latin (2005) također navodi kako je narušavanjem graditeljskog nasljeđa devastirana 361 kuća u užem povijesnom dijelu Vodica, a samo je 67 objekata sačuvalo izvornu ambijentalnu vrijednost. Najstariji dio naselja Vodica (povijesna jezgra i njezin kontaktni prostor) i Srime

[3] Škure = dijelektalni izraz za drvene grilje, Slar = graditeljski element tradicijske kamene katnice, vanjsko stubište kojim se penje na kat

karakterizira izgradnja građevina na vrlo malim građevnim česticama, tako da njihova izgrađenost dostiže i 100 %. Ovdje su građevine građene najvećim dijelom kao ugrađene (skupne) i poluugrađene (dvojne), a samo rijetko kao slobodnostojeće. Veliki zamah u izgradnji pretežito stambenih građevina dogodio se u drugoj polovici 20. st., kao posljedica značajnijeg razvoja turizma. Tu izgradnju karakteriziraju stambene građevine izgrađene pretežito na slobodnostojeći način na građevnim česticama malih površina, najčešće visine od tri do četiri nadzemne etaže. Tendencija je dakle da se s obiteljskih građevina prelazi na izgradnju pretežito višestambenih građevina (Urbanistički plan uređenja naselja Vodice i Srima, 2008).

Sl. 14. Autohtona kuća u ruševnom stanju

Izvor: Fotografirao autor 22. 12. 2018.

Promjene u krajoliku možemo uočiti i kroz smanjivanje zelenih površina u urbanom prostoru Vodica i Srime: vrtova, parkova, drvoreda, maslinika i sl. Na sljedećoj fotografiji prikazana je glavnina naselja početkom 1970-ih godina a potom je prikazano današnje stanje otprilike jednakog dijela naselja (sl. 15, sl. 16). Očituje se velika razlika u gustoći izgrađenosti, budući da je 1970-ih puno više bilo zelenih površina te je veliki broj kuća u svojem sastavu imalo i vrt u kojem bi se uzgajale razne kulture. Vodički krajolik su tada krasili maslinici i vinogradi te terase obrađene zemlje. Pojavom turizma maslinike i vinograde sve više zamjenjuju borove šume, koje gotovo svake godine zahvaćaju požari (Gardijan i dr., 2014). Osim toga, nemali je broj domaćinstava tada još uvijek posjedovao štale u kojima se držala stoka. Ubrzo se shvatilo kako turizam zahtijeva puno veću razinu

čistoće i higijene pa je 1975. donesena odluka o zabrani držanja stoke u Vodicama. Možda je najveću promjenu krajolika doživio prostor poluotoka Punta, na kojem je 1968., dakle malo prije nastanka priložene fotografije otvoren istoimeni hotel. Od tada do danas je na tom prostoru izgrađeno mnoštvo novih smještajnih i ugostiteljskih objekata narušavajući njegov izvorni izgled. Burnu reakciju građana ali i Gradske uprave izazvao je događaj iz 2012. godine kada je zbog stvaranja dodatnog prostora posječeno oko 30 borova u blizini samog hotela (URL 7). Suvremeni turizam masovne provenijencije, sličan je naime po utjecaju na prirodnu osnovu, ekstraktnoj industriji, on je svojevrsni žderač i devastator prostora (Jadrešić, 2010). Također, bitnu razliku između priložene dvije fotografije čini i spomenuta marina u centru grada, koja je izgrađena 1984. u uvali Vrulje.

Sl. 15. Naselje Vodice početkom 1970-ih godina

Izvor: Facebook grupa „Vodice u srcu i duši“

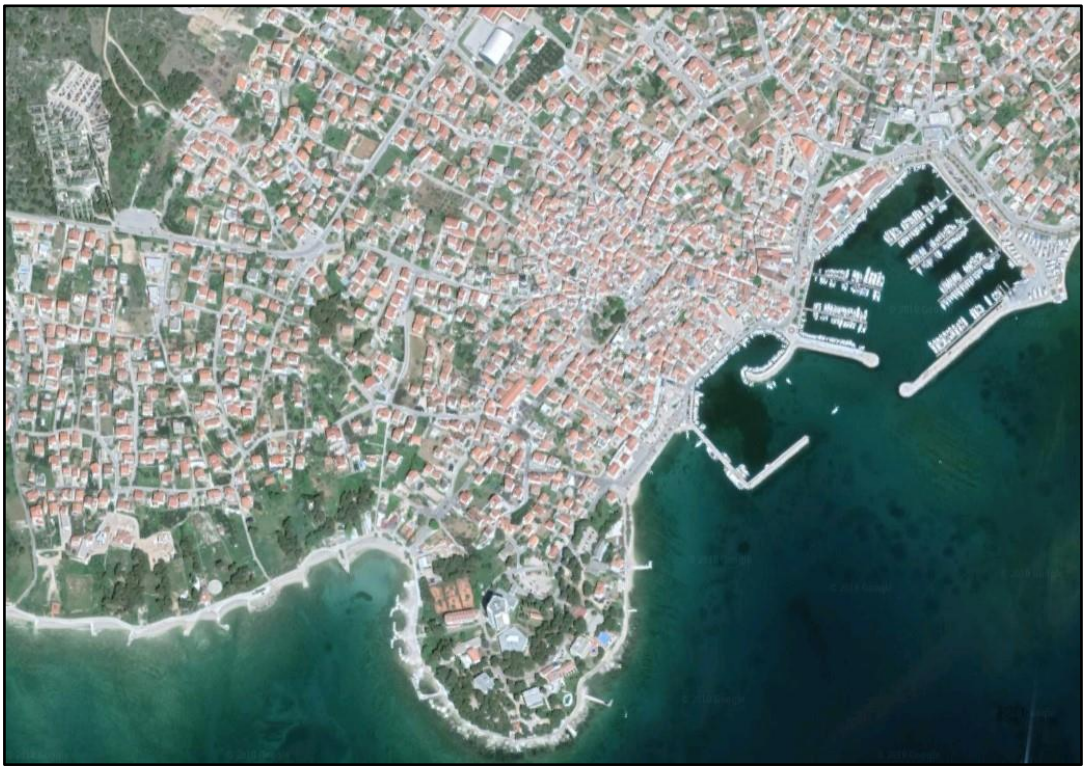

Sl. 16. Naselje Vodice 2018. godine

Izvor: Google maps

4.2. Socioekonomska preobrazba

U okviru socioekonomskih promjena puno je pojava i procesa moguće izdvojiti te analizirati. U ovom radu naglasak je stavljen na promjenu ekonomske strukture stanovništva, unutargradske migracije te dnevnu pokretljivost stanovništva.

4.2.1. Ekonomska struktura

Deagrarizacija i tercijarizacija dva su najznačajnija procesa koja su obilježila drugu polovicu 20. stoljeća na području Grada Vodica (Čuka, 2005). Upravo zato u tom periodu značajno je izmijenjena gospodarska struktura stanovništva. Udio poljoprivrednog stanovništva 1961. godine na području tadašnje Općine Vodice[4] iznosio je čak 62 % što potvrđuje tezu o tadašnjim Vodicama kao primarno poljoprivrednom odnosno težačkom mjestu. Ako promotrimo strukturu zaposlenog stanovništva na popisima 1961., 1991. i 2011. godine vidljiv je strmoglavi pad udjela primarnog sektora, koji je unutar 50 godina s gotovo 60 % pao na malenih 2,5 % (sl. 17). Isto tako, prema popisu iz 2011. godine svega je 61 osoba (2,3 % ukupno zaposlenih) navelo poljoprivredu kao glavni izvor sredstava za

[4] Tadašnja Općina Vodice u odnosu na današnji Grad Vodice nije obuhvaćala naselja Prvić Luka i Prvić Šepurine, a obuhvaćala je naselje Tribunj

život. Kako su u Vodicama djelatnosti ribarstva i šumarstva oduvijek bile slabo zastupljene, unutar primarnog sektora mahom je riječ o poljoprivrednom stanovništvu. Među turizmom i poljoprivredom odnosi su zapravo komplementarni, ali u prostoru mogu izazvati niz konfliktnih situacija. Tako turizam poljoprivredi gradnjom brojnih turističkih objekata, sportskih terena, parkirnih mjesta i dr. oduzima zemljište, često najplodnije i najlakše za obrađivanje. Ne samo da dolazi do smanjenja proizvodnje određenih agrarnih proizvoda, već i do promjena izgleda krajolika, te brojnih ekoloških posljedica koje nastaju narušavanjem prirodne ravnoteže (Bilen, 2006). Turizam je tako istisnuo poljoprivredu koja je ostala ograničena na prostor vodičkog zaleđa i ponajviše uzgoj maslina i u manjoj mjeri vinove loze. U budućnosti bi se poljoprivredna tradicija mjesta trebala u većoj mjeri povezati i iskoristiti u svrhu turističke promidžbe.

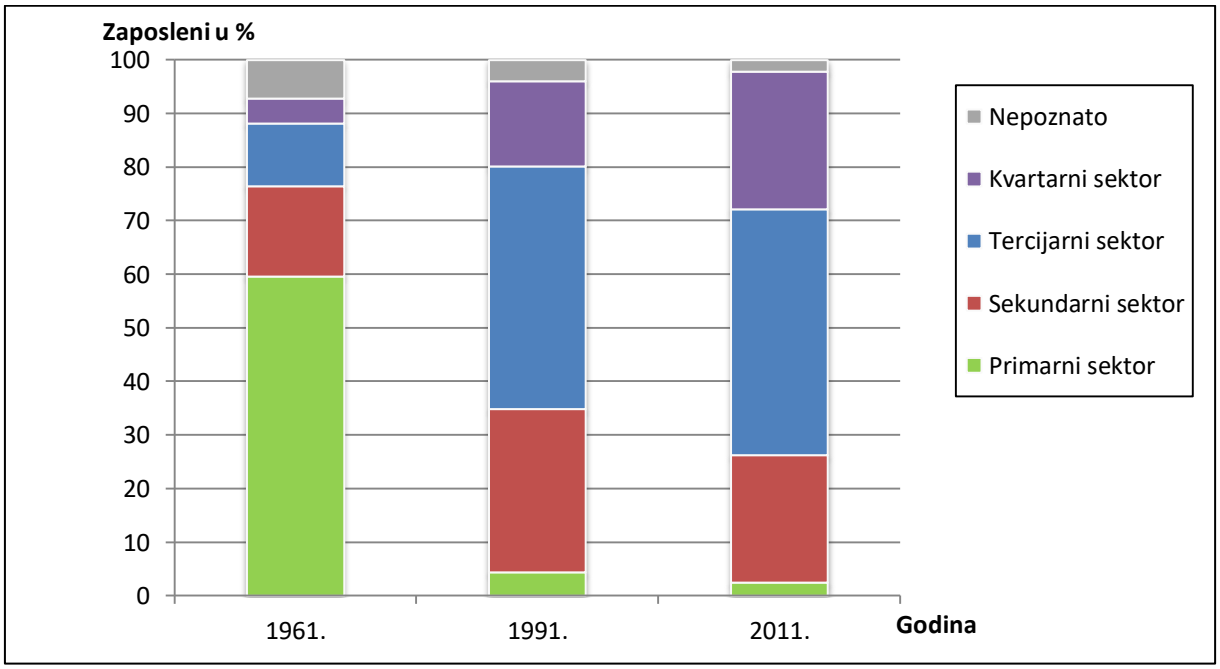

Sl. 17. Zaposleno stanovništvo Grada Vodica prema sektorima djelatnosti 1961.,1991. i 2011. godine[5]

Izvor: Popis stanovništva 1961., Ekonomska obeležja stanovništva, Rezultati za opštine, Knjiga VIII, SZS, Beograd, 1966.; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991. godine, Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti, po naseljima, Dokumentacija 885, DZS, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Zaposleni prema djelatnosti, DZS, Zagreb, 2013.

[5] U podacima iz popisa 1961. i 1991. zbog bolje usporedbe sa popisom 2011. u obzir su uzeta naselja koja danas sačinjavaju Grad Vodice

Sekundarni sektor je za razliku od primarnog doživio rast. Udio zaposlenih u sekundarnom sektoru 1961. godine iznosio je 16,9 %, a 1991. godine čak 30,5 % (sl. 17). Osim poljoprivredne, Vodice imaju i bogatu zanatsku tradiciju. Davne 1946. godine svi bačvari, limari, kovači, krojači, postolari i stolari udružili su se u *Zanatsku proizvođačku zadrugu Vodice* (URL 8). Iz te zadruge, ili Zanatskog kombinata kako se kasnije nazivao, nastalo je poduzeće *Autoremont*. *Autoremont* je uz *Vodičanku* bio nositelj gospodarskog razvoja u mjestu. Udio zaposlenih u industriji također je bio u porastu jer su mnogi Vodičani još 1980-ih bili zaposleni u šibenskim industrijskim poduzećima (Matković i Paić, 1990 prema Čuka 2005). Nakon 1991. udio zaposlenih u sekundarnom sektoru je u blagom padu budući da je poduzeće *Autoremont* ubrzo zatvoreno, a tradicionalni zanatski poslovi su sve više slabili. Godine 2011. udio zaposlenih u sekundarnom sektoru iznosio je 23,7 % (sl. 17), što se uglavnom odnosi na djelatnosti građevinarstva i prerađivačke industrije.

Tercijarni i kvartarni sektor u istom su razdoblju dakako bili u konstantnom porastu. Godine 1961. udio zaposlenih u ova dva sektora iznosio je 16,3 %, a 2011. čak 71,6 %. Od 1991. do 2011. tercijarni je sektor stagnirao dok je udio zaposlenih u djelatnostima kvartarnog sektora u velikom porastu te je 2011. obuhvaćao čak četvrtinu ukupno zaposlenih (sl. 17). Razlog je to funkcionalnog rasta Vodica koje 1997. dobivaju status grada. To je uzrokovalo porast zaposlenih u javnoj upravi, školstvu i zdravstvu. Najveći broj ljudi zaposlen je dakako u turizmu, trgovini i ugostiteljstvu. Negativan aspekt predstavljaju sezonski prihodi i zaposlenost, budući da je velika većina ugostiteljskih objekata zatvorena, a turističkih kapaciteta prazna u zimskom dijelu godine. Stanovništvo zaleđa i otoka djelomično se i dalje nastavilo baviti djelatnostima primarnog i sekundarnog sektora ali pokazatelji o porastu turističkih kapaciteta na tim područjima sugeriraju kako je i njih zahvatila tercijarizacija koja će se nastaviti u budućnosti.

Turizam i ostale tercijarne djelatnosti su dakle bili glavni katalizator velike socioekonomske preobrazbe na području Grada Vodica. Međutim, stvaranje monokulture gospodarstva i pretjerana ovisnost samo o turizmu izrazito je rizična. Turizam je kao što znamo vrlo promjenjiva grana te i mali poremećaji ili nepogode u prostoru mogu dovesti do drastičnog pada. Stoga je vrlo važno poticati i razvijati i ostale djelatnosti poradi ravnomjernijeg i kvalitetnijeg razvoja Grada.

4.2.2. Unutargradske migracije i dnevna pokretljivost stanovništva

Unutargradska preseljavanja podrazumijevaju promjenu mjesta stanovanja unutar samoga grada. Potrebno je analizirati stoga smjerove i razloge tj. faktore koji utječu na takva preseljavanja. Pojavom i ekspanzijom turizma u priobalnom dijelu Grada Vodica polako je rastao i ekonomski standard stanovništva. Određeni broj stanovništva s vremenom se odlučio na selidbu u novoizgrađene dijelove grada. Glavni smjer unutargradske selidbe u naselju Vodice je dakle iz centra u nove gradske predjele, i to u svim smjerovima. Na sjeveru su to predjeli Obrove i Mličevac, na istoku Stablinci i Rutke a na zapadu Želino i Blata (sl. 18, sl. 19). Glavni motivi preseljenja zasigurno su odmak od gradske gužve i buke (pogotovo ljeti) te ograničene mogućnosti nove stambene gradnje u centru. Novi objekti stoga su mahom moderniji, samostojeći te često posjeduju vlastito dvorište i/ili garažu. To je vidljivo i na fotografiji (sl. 19) budući da novije predjele uglavnom karakterizira rjeđa izgradnja te puno više zelenih površina. Unutargradska preseljenja posljedično dovode do promjene socijalne topografije grada. Socijalna topografija grada objašnjava prostorni razmještaj stanovništva s obzirom na njihovu socijalnu strukturu (Vresk, 2002). Socijalna topografija najviše se ogleda u socioekonomskom statusu stanovništvu. Međutim, teško je ustvrditi i dokazati razlike u socioekonomskom statusu stanovništva koje je odselilo iz starih predjela naselja i onog koje je tamo ostalo živjeti. Stanovništvo Vodica uglavnom čini srednji društveni sloj te nije moguće identificirati dijelove grada koje naseljava isključivo imućniji ili siromašniji dio stanovništva. Jasno je da strogi centar grada te stare predjele kao što su Dulcin, Brunac i Plimica nastanjuje većinski lokalno stanovništvo odnosno stanovništvo koje je rođeno i cijeli život prebiva u Vodicama, dok u novijim predjelima grada vlada mozaik tj. ispremiješano je lokalno i doseljeno stanovništvo te vikendaši. Značajan broj stanovnika, prema popisu iz 2011. njih čak 575, doselio je nakon Domovinskog rata iz susjedne Bosne i Hercegovine te uglavnom naseljava istočne predjele grada kao što je predio Stablinci (sl. 18, sl. 19).

Na gradskoj razini nisu zabilježena značajna preseljenja stanovništva iz naselja u naselje ali zasigurno je zbog boljih uvjeta života određeni broj stanovnika iz zaleđa i s otoka Prvića odlučio nastaniti priobalni dio tj. naselja Vodice i Srima. Socijalna topografija na gradskoj razini najviše se ogleda u etničkom i vjerskom sastavu budući da naselje Čista Mala i dio naselja Gaćelezi (zaseok Dragišići) nastanjuje uglavnom stanovništvo srpske nacionalnosti i pravoslavne vjere dok u ostalim naseljima vlada izrazita etnička i vjerska homogenost. Nakon Domovinskog rata samo se određeni dio populacije Srba odlučio na

povratak što je rezultiralo činjenicom da je njihov broj (samim time i broj stanovnika naselja Čista Mala) danas puno manji nego u prijeratnom razdoblju.

Jačanjem gospodarskih i centralnih funkcija Vodica porasla je i dnevna pokretljivost stanovništva. Dnevna kretanja stanovništva nastaju zbog toga što su stambene zone manje-više odvojene od zona rada i ostalih funkcionalnih dijelova grada (Vresk, 2002). No ipak, za sada su puno izraženije dnevne migracije izvan Grada budući da 778 stanovnika radi u drugom gradu/općini županije te je za pretpostaviti kako se uglavnom radi o gradu Šibeniku kao najvećem centru rada u Šibensko-kninskoj županiji. S druge strane, 135 stanovnika Grada Vodica zaposleno je u drugom naselju grada, te je također za pretpostaviti kako je ponajviše riječ o dnevnim migracijama prema naselju Vodice. Također, unutargradske migracije čine i učenici osnovnih škola koji iz manjih naselja svakodnevno migriraju prema Vodicama i Čisti Velikoj u kojima su locirane osnovne škole dok učenici srednjih škola migriraju u Šibenik. Upravo zato, dnevna je pokretljivost stanovništva najizraženija u jutarnjim satima, od 07:00h do 09:00h.

Sl. 18. Plan grada Vodica

Izvor: TZ Vodice, URL 9

Sl. 19. Vodice iz zraka i razmještaj većih gradskih predjela 2018. godine

Izvor: Doradio autor prema fotografiji iz privatne arhive Dalibora Lovrića

4.3. Funkcionalna preobrazba

Razvoj turizma postupno uzrokuje povećanje broja funkcija i usluga na nekom području. Shodno tome, analizira se centralitet naselja na području Grada Vodica. Budući da su funkcionalne promjene najvidljivije u gradskom središtu, u poglavlju se analizira i namjena zemljišta te se istražuje podjela na funkcionalne zone u Vodicama.

4.3.1. Centralitet naselja

Kako bi bolje razumjeli funkcionalnu preobrazbu unutar naselja Grada Vodica korisno je analizirati centralitet naselja. U Hrvatskoj je, osim funkcije glavnog grada, definirano pet glavnih stupnjeva centraliteta naselja: lokalni, područni, subregionalni, regionalni te makroregionalni centar. Funkcije koje zadovoljavaju naselja koja uvrštavamo u najnižu kategoriju lokalnog centru su: područna ili osnovna škola, liječnik opće prakse, poštanski ured i prodavaonica. Rezultat takve analize u Hrvatskoj je svega 721 centralno naselje od ukupno 6759, dok se još 232 naselja uvrštavaju u funkcionalno jače opremljena naselja kojim fali jedna funkcija do lokalnog centra (Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, 2014).

Povećanje centraliteta naselja zasigurno može biti posljedica razvoja turizma na određenom području. Od 8 naselja unutar Grada Vodica samo dva naselja svrstavamo u

centralna: Vodice i Čistu Veliku (sl. 20). Kao najveće naselje u zaleđu, Čista Velika je prirodno predviđena da bude središnje naselje za zaobalni dio Grada te budući da zadovoljava sve kriterije, svrstavamo ju u kategoriju lokalnog centra. Stupanj centraliteta naselja Vodice umnogome je još uvijek predmet rasprave. Naime, Vodice se načelno svrstavaju u stupanj subregionalnog centra iako ne posjeduju čak dvije od potrebnih funkcija koje ta razina zahtijeva, srednju školu i prekršajni sud. Međutim, kod naselja koja su pod snažnim utjecajem obližnjih centara višeg reda (u ovom slučaju Šibenika) u kojem se zadovoljavaju potrebe srednjoškolskog obrazovanja, ipak se prihvaća stupanj subregionalnog centra (Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, 2014). Ista je situacija s prekršajnim sudom, koji je kao kriterij zbog stalnih promjena sustava sudstva u Hrvatskoj, dosta nestabilan. Naravno, treba uzeti u obzir kako su Vodice u posljednjih 20-ak godina, posebice od dobivanja statusa grada, razvile veliki broj drugih, dodatnih funkcija koje ne ulaze u obavezne kod određivanja stupnja centraliteta. Neke od najvažnijih su: poslovnica FINA-e, hitna pomoć tokom cijele godine, policijska postaja, nekoliko poslovnica banke, nekoliko supermarketa, kino i dr. Porast broja funkcija osim što je rezultat povećanja broja stanovnika uvjetovan je i sve većim potrebama turista iz godine u godinu. Na taj način Vodice su se u velikoj mjeri „osamostalile“ od najvećeg centra županije, Šibenika. Međutim, velika blizina Šibenika onemogućuje Vodicama da u skorije vrijeme razviju neke nove funkcije koje bi utjecale na povećanje stupnja centraliteta.

Što se tiče ostalih naselja, teško je predvidjeti koje naselje ima potencijal za dobivanje statusa lokalnog centra. Na otoku Prviću djeluju poštanski uredi u oba naselja, a u Prvić Šepurini djeluje i područna škola, u koju je, za ilustraciju, 2017. godine bio upisan svega 1 učenik (URL 10). Srima je populacijski drugo najveće naselje u Gradu ali je fizionomski i funkcionalno potpuno sraslo s Vodicama tako da ne postoji potreba za razvijanjem vlastitih funkcija. Treba reći i kako je na otočnim naseljima te Srimi sezonalnost turizma još naglašenija negoli u Vodicama, te je većina funkcija razvijena isključivo u ljetnom dijelu godine. Ostala naselja u zaleđu su populacijski mala te im je blizina centralnih naselja Vodice i Čista Velika sasvim dovoljna za normalno odvijanje života. Iz svega ovoga možemo zaključiti kako je glavnina funkcija unutar Grada smještena u najvećem naselju te su ostala naselja i dalje uvelike ovisna o Vodicama. Unatoč tome, stanovništvo Grada i dalje je dijelom ovisno i o regionalnom centru Šibeniku u kojem se zadovoljavaju određene bitne funkcije kao što je srednja škola i bolnica. Osim Šibenika, viši stupanj

centraliteta unutar županije ima još i Knin, koji je prirodno predviđen da bude sekundarni centar županije i okosnica razvoja zaleđa (sl. 20).

Sl. 20. Sustav središnjih naselja Šibensko-kninske županije

Izvor: Izradio autor

4.2.2. Namjena zemljišta i funkcionalne zone

Funkcionalno-prostorna struktura naselja vidljiva je u načinu korištenja zemljišta. Primarna podjela prostora bila bi na prirodna i antropogena područja. Unutar prirodnih područja planiraju se samo aktivnosti, bez trajne promjene postojećeg stanja dok se unutar antropogenih područja obavljaju zahvati koji trajno mijenjaju stanje u prostoru. Međutim, u prostornim planovima, pa tako i u Prostornom planu uređenja Grada Vodica (2006) se kao dvije osnovne kategorije uzimaju: površine za razvoj i uređenje unutar naselja te površine za razvoj i uređenje izvan naselja. Unutar samih naselja vodičkog priobalja dominiraju gotovo isključivo građevinsko područje te zone ugostiteljsko-turističke namjene. Unutar građevinskog područja razlučuju se neizgrađeni dijelovi predviđeni za potrebe daljnjeg širenja i razvoja naselja, te izgrađeni kompaktni dijelovi unutar kojih je predviđeno popunjavanje i dopunjavanje izgrađene strukture. Neizgrađeni dio građevinskog područja označen je svjetložutom bojom te nam sugerira okvirne pravce

daljnjeg širenja naselja. Analizom dosadašnjih demografskih kretanja uočena je tendencija sve većeg smanjenja prosječnog broja članova kućanstva. Prema tome, za očekivati je i smanjenje gustoće stanovanja u građevinskim područjima naselja, odnosno zauzimanja većih površina s manjim brojem stalnih stanovnika (Prostorni plan uređenja Grada Vodica, 2006). To je u korelaciji sa već utvrđenim porastom broja stanova za povremeno korištenje (vikendica) koji će i u budućnosti sve više dominirati u odnosu na stalno naseljene stanove.

Dvije su glavne zone ugostiteljsko-turističke namjene; Punta i Olympia-Imperial, te je u njima smještena većina osnovnih smještajnih jedinica: hotela i apartmanskih naselja. Unutar ovih zona predviđen je i smještaj sportsko-rekreacijskih sadržaja kao nadopuna osnovnoj namjeni. Međutim, u posljednjih dvadesetak godina tendencija je bila zatvaranja ili prenamjene takvih sadržaja nauštrb turističke izgradnje. Tako su u zoni Olympia-Imperial nekad bila smještena nogometna i rukometna igrališta koja su koristili vodički klubovi, dok je danas cijeli prostor više-manje podređen turističkim tokovima. Uz dvije spomenute zone, planirane su i dvije veće zone izvan prostora naselja. To su zone: Bristak, koji se nalazi između naselja Vodice i susjednog Tribunja, te Donja Srima, između Srime i naselja Jadrije koja je dio administrativnog područja Grada Šibenika (sl. 21)

Sportsko-rekreacijske zone predviđene su za: smještaj sportskih građevina, rekreacijskih sadržaja i kupališta. Na području Vodica izdvojene su četiri takve zone (zelena boja): Račice, Blata, Bristak i Rastovci. U zoni Račice predviđena je izgradnja modernog sportsko-rekreacijskog centra s brojnim sadržajima kao što je sportska dvorana, bazen, teniski tereni i sl., no do danas je izgrađeno samo nogometno igralište s umjetnom travom. U ostalim zonama još uvijek nema izgradnje sportskih građevina (sl. 21). U naseljima u zaleđu i na otoku Prviću određeno je nekoliko sportsko-rekreacijskih zona ali nisu određene turističko-ugostiteljske zone.

Od ostalih zona izdvajaju se proizvodna zona „Mličevac“ na sjeveru grada (ljubičasta boja) te poslovna zona „Kuljače“ na istočnom izlazu iz grada (narančasta boja). Zona „Mličevac“ površinski zauzima velik prostor no značajan dio zone i dalje je u privatnom vlasništvu te je zona tek djelomično infrastrukturno opremljena. Uzimajući u obzir ubrzano širenje grada, umjesto proširivanje zone predviđena je postupna tranzicija u poslovnu zonu. Predviđena namjena u zoni „Kuljače“ je smještaj uslužnih, trgovačkih te komunalno-servisnih sadržaja (sl. 21).

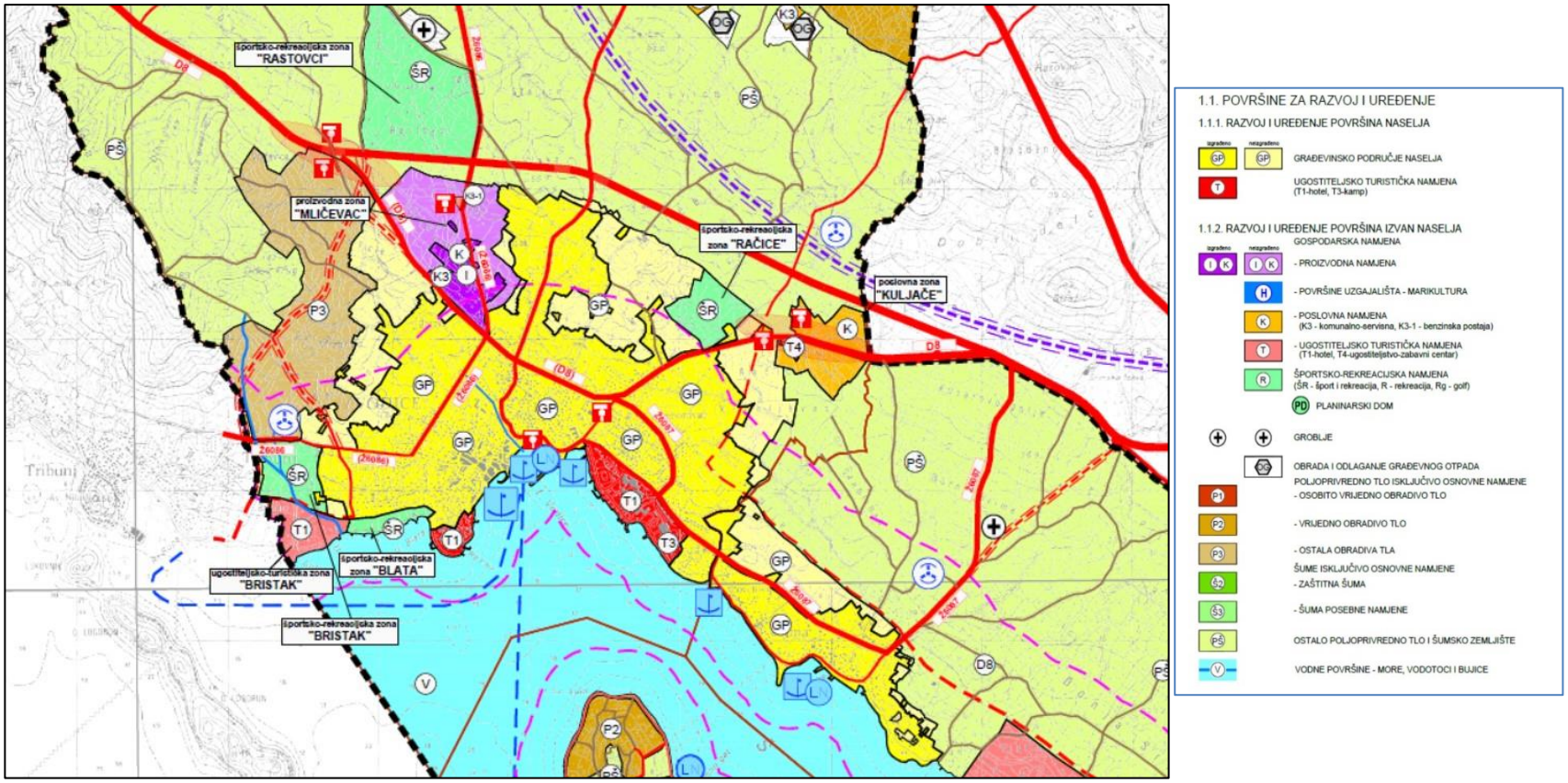

Sl. 21. Izvadak iz Prostornog plana uređenja Grada Vodica, korištenje i namjena zemljišta

Izvor: Prostorni plan uređenja Grada Vodica, IV. izmjene prostornog plana, 2018. godine

Osim namjene zemljišta definirane prostornim planom, unutar grada moguće je primijetiti i izdvojiti određene funkcionalne zone obzirom na tip stambenih i drugih objekata. Već su spomenute dvije glavne hotelske zone a to su: poluotok Punta i zona Olympia-Imperial („Hangar“). U okviru tih zona nalaze se i najznačajniji kupališni prostori odnosno plaže. Ostala područja možemo definirati na temelju funkcija njihovih objekata: objekti za stalno stanovanje, vikendice te objekti za privatni smještaj odnosno apartmani. Logičnom se nameće činjenica kako u centru i starijim predjelima (Dulcin, Brunac, Plimica, Dočine…) dominiraju objekti za stalno stanovanje, dok se udaljavanjem od centra povećava broj vikendica i apartmana (sl. 18, sl. 19). Također, „stari“ dio grada ima i mnoštvo drugih funkcija te se tu nalazi najveći dio ugostiteljskih objekata i drugih poslovnih objekata. U novijim predjelima koji su uglavnom izgrađeni u drugoj polovici 20. stoljeća dolazi do miješanja spomenuta tri tipa objekta. Veliki broj objekata je naravno u dvojakoj funkciji te služi primjerice i za stalno stanovanje i za iznajmljivanje (apartman). Stoga je nemoguće izdvojiti dijelove u kojima isključivo dominira jedan tip objekata. Ne postoji planski podignuto apartmansko ili vikendaško naselje što je još jedan pokazatelj stihijskog rasta i razvoja grada Vodica. No ipak, u pojedinim rubnim dijelovima urbane zone Vodica i Srime zapažaju se zone u kojima dominiraju novoizgrađeni objekti podignuti u svrhu prodaje ili iznajmljivanja stanova (sl. 22).

Sl. 22. Novoizgrađeni objekti u sjevernom dijelu naselja Srima

Izvor: Fotografirao autor 30.1.2019.

Unatoč miješanju tipova objekata, nakon analize objekata iz kataloga privatnog smještaja TZ Vodice[6], koji predstavlja samo dio iznajmljivača (koji su se odlučili na takav tip oglašavanja) ali itekako može biti indikativan, moguće je izdvojiti dvije zone u kojima je veća koncentracija apartmana. Prva obuhvaća istočni i jugoistočni dio grada, ponajviše predjele Stablinci, Rutke i Lovetovo. Druga zapažena zona nalazi se u zapadnom i jugozapadnom dijelu grada. Obuhvaća predjele Dolac, Blata, Pudarice i Želino. U sjevernim predjelima grada kao što su Mličevac, Obrove i Stanine stoga dominiraju objekti za stalno stanovanje u kombinaciji s vikendicama (sl. 18, sl. 19).

4.4. Pozitivni i negativni aspekti turizma

Nakon što je utvrđeno kako je područje Grada Vodica doživjelo značajnu preobrazbu od početka razvoja turizma, jasno je kako je ta grana gospodarstva donijela Vodicama brojne pozitivne i negativne aspekte. Stoga će kao zaključak ovog poglavlja isti biti navedeni i ukratko objašnjeni i to prema trima skupinama promjena koje su ih uzrokovali: fizionomske, socioekonomske te funkcionalne.

Što se tiče fizionomskih promjena, pozitivan aspekt predstavlja značajno poboljšanje infrastruktura te bolja uređenost i čistoća mjesta. U Vodicama su u kratkom roku asfaltirane brojne ulice, u promet je pušten vodovod, otvorena je zdravstvena stanica, a uređene su plaže i šetnice. Danas su Vodice prepoznate kao izrazito čist i uredan grad što je potvrdio i projekt IQM u kojem su gosti pokazali najveće zadovoljstvo upravo čistoćom grada. Taj projekt započet je u lipnju 2018. godine od strane TZ Vodice te predstavlja integralno upravljanje kvalitetom u destinaciji s ciljem usklađenja normi i implementacije standarda kvalitete između dionika u turizmu, a sastoji se od niza različitih analiza i aktivnosti (URL 11).

S druge strane, fizionomska preobrazba povukla je sa sobom i brojne negativne aspekte odnosno probleme, posebice u posljednjoj fazi razvoja masovnog turizma. Turizam u pravilu nije veliki onečišćivač okoliša, ako je izvedena odgovarajuća tehnička komunalna infrastruktura. Međutim, prilično neplanski razvoj i ekspanzija masovnog turizma koja je pogodila Vodice u posljednjih dvadesetak godina poprilično se negativno odrazila na okoliš. Najveći pritisci turizma na okoliš su uglavnom posljedica koncentracije turističke djelatnosti u relativno ograničenom prostoru i vremenu (Kružić, 2004). Neki od

[6] URL 9

najvidljivijih pritisaka na okoliš u Vodicama su: vizualna degradacija proizašla iz neprihvatljivog načina gradnje turističkih objekata, iscrpljivanje prirodnih resursa što podrazumijeva zauzimanje najkvalitetnijeg prostora kopna i mora te ugrožavanje lokalnog načina života i identiteta zbog prilagodbe turistima. Pojam *turistifikacija* često se rabi u opisivanju poremećaja u prostoru i društvu izazvanih prekomjernim razvojem turista. Turistifikacija je štetan, neosmišljen, neodrživ i u konačnici neprihvatljiv rast i razvoj turizma na određenom odredištu (Jadrešić, 2010). Pojam *betonizacija* također se koristi u negativnom kontekstu te se poistovjećuje sa uzurpacijom obale, divljom i bespravnom gradnjom. U Vodicama su iznimno rijetki prostori koji su zadržali svoj prirodni izgled ili oblik. Posebice se to odnosi na plaže, koje su gotovo u potpunosti betonirane i promijenjen im je prvotni izgled. Najatraktivnije prostore neposredno uz obalu (poluotok Punta, *Hangar,* predio Lovetovo i naselje Srima) zauzeli su hoteli, apartmanska naselja, ugostiteljski objekti te razne trgovine i štandovi koji posluju samo u ljetnim mjesecima. Uz ove procese veže se svakako i spomenuto vikendaštvo koje često podrazumijeva neplansku gradnju različitih objekata, a nerijetko se javlja i problem bespravne gradnje. Atraktivnost prostora u kombinaciji s neadekvatnom zakonskom regulativom u sprječavanju bespravne gradnje rezultirala je izgradnjom velikog broja takvih objekata, osobito nakon 1990-ih, pa čak i u zaštićenom obalnom pojasu (Radeljak, 2012). Nešto je bolja situacija u otočnim naseljima Prvić Luka i Prvić Šepurine, međutim i to bi se uskoro moglo promijeniti budući da je najavljena izgradnja luke nautičkog turizma sa 190 vezova čemu se snažno protivi lokalno stanovništvo (URL 12). Ovakvi i slični zahvati, iako mogu imati veoma pozitivne učinke na ukupan gospodarski razvoj, mogu izazvati čitav niz negativnih posljedica. One se ne očituju samo u nagrđivanju izgleda krajolika i smanjenju njegovog stupnja estetskog doživljavanja, već takvi zahvati mogu izazvati i trajne negativne ekološke promjene kao npr. nestanak pojedinih biljnih i životinjskih zajednica, onečišćenje voda i sl. Dakako da bi takve promjene dovele do pada turističke potražnje za takvim izmijenjenim prostorom (Bilen, 2006). Na koncu, valja istaknuti i prometne probleme koji su dijelom i posljedica pretjerane koncentracije turističke djelatnosti na uskom obalnom pojasu. Izgradnja zaobilaznice nije do kraja riješila sve prometne probleme na području Grada Vodica. Centar naselja nije prometno kvalitetno riješen; nedostaju parkirna mjesta i javne garaže, a problem predstavlja i koridor prema hotelu Punta.

U okviru socioekonomskih promjena najznačajniji proces predstavljala je tercijarizacija, odnosno prijelaz na tercijarne djelatnosti kao dominantne u gospodarstvu. Tercijarizacija je

nesumnjivo donijela lokalnom stanovništvu porast životnog standarda. Prije ekspanzije turizma Vodice su bile relativno siromašno težačko naselje čije su ulice bile prepune štala s domaćim životinjama. Razvojem turizma mnogi su prošli tečajeve prekvalifikacije te su zapošljavani na novim radnim mjestima. Najutjecajnija tvrtka bila je dakako *Vodičanka*, koja je, signifikantno, nastala iz bivše *Poljoprivredne zadruge* te je desetljećima bila stožerna u polju hotelijerstva. Mnoge obitelji dakako odlučile su prenamijeniti svoje domove za prihvat gostiju, a poljoprivreda je postala samo sporedna djelatnost koja se u određenoj mjeri nadopunjavala s turizmom budući da su gosti uživali u domaćim proizvodima i atmosferi u lokalnim konobama. Takve promjene posljedično su popravile demografsku sliku ovog područja. Naime, Grad Vodice od početka razvoja turizma bilježi konstantni porast broja stanovnika. Više je to rezultat prostornog, a manje prirodnog kretanja stanovništva. U Vodice je osobito nakon Domovinskog rata doselio veliki broj ljudi iz drugih krajeva Hrvatske, ali i inozemstva (najviše iz BiH). Doseljeno stanovništvo uglavnom je prihvatilo lokalnu kulturu i stil života te je doprinijelo društvenom razvoju i kulturnom bogatstvu grada.

Kao negativna strana ovih promjena može se istaknuti sve veća monokultura gospodarstva. Sve više dominira turizam i ostale uslužne djelatnosti što je dugoročno podosta riskantno. Naime, svega jedan negativan događaj ili pojava u prostoru (teroristički napad, ekološka katastrofa) može dovesti do ogromnog pada u turističkim kretanjima te velikog financijskog problema. Osim uslužnih djelatnosti, u Vodicama su još donekle stabilne grane građevinarstvo i prerađivačka industrija, dok su sve ostale djelatnosti minimalno zastupljene. Turizam ne bi trebao predstavljati jedinu djelatnost u prostoru nego bi uvijek trebao ići u paru s ostalim gospodarskim aktivnostima koje se s njim nadopunjavaju.

Funkcionalna preobrazba donijela je porast broja funkcija i povećanje centraliteta. Da bi se neki prostor mogao formirati kao turistička destinacija, moraju se steći sljedeći uvjeti: privlačnost, dostupnost (i prometna i informacijska), postojanje smještajnih kapaciteta, ponuda dodatnih (izvanpansionskih) aktivnosti te ostale usluge koje komplementarno prate turizam (npr. pošte, banke) (Čorak i dr., 2009 prema Curić i dr., 2013). Turizam je zapravo determinirao razvijanje brojnih drugih popratnih usluga i funkcija u Vodicama. Od spomenutih ustanova poput hitne pomoći, FINA-e, pa sve do zabavnih sadržaja kao što je kino, akvarij i sl.

Funkcionalne promjene odnose se i na sve veći broj kafića, restorana, noćnih klubova i ostalih sličnih ugostiteljskih objekata. Problem pretjerane emitacije buke već je spomenut

ranije u radu. Buka koju proizvodi glasna glazba u kasne noćne sate može značajno utjecati na nezadovoljstvo kako lokalnog stanovništva tako i gostiju, osobito onih starije dobi. U posljednje vrijeme sve je veći problem i buka tokom popodnevnih sati koja dolazi iz klubova koji se nalaze na plažama. Osim buke iz kafića i klubova, veliki problem predstavlja i buka koju u kasne sate po ulicama stvara mlađa populacija, a uslijed velike količine alkohola rijetkost nisu ni fizički obračuni. Taj problem gradska je vlast pokušala riješiti zabranom konzumacije alkohola na javnim mjestima, pa tako i na poznatim punktovima na kojima se ljeti skuplja ogroman broj mladih, iako s upitnom uspješnošću.

5. Model i smjernice budućeg razvoja turizma

Nakon analize transformatorskog utjecaja turizma na prostorni razvoj Grada Vodica potrebno je ponuditi model odnosno prognozu budućih turističkih kretanja na ovom području. Model sadržava projekciju budućih procesa i pojava na ovom prostoru te određene smjernice i prijedloge za stvaranje kvalitetnijeg turističkog proizvoda u okviru održivog razvoja. Ovo poglavlje podijeljeno je na tri dijela shodno prostornoj podijeli Grada na tri jasno različite cjeline: priobalje, otoci i zaleđe. Međutim, neki strateški dokumenti kao što je *Prostorni plan uređenja Grada Vodica* (2006) izdvajaju još jednu cjelinu, a to je nenaseljeno zaobalje. Naime, to je prostor koji pripada naselju Vodice na kojem se uglavnom nalaze polja, šume i određeni broj kućica koje su na svojim parcelama podigli njihovi vlasnici. Shodno tome, ovaj je prostor u prirodno-geografskom, ali i u turističkom smislu puno sličniji prostoru zaleđa (naseljeno zaobalje) nego priobalju ali će se zbog metodoloških poteškoća tretirati kao sastavni dio priobalja.

5.1. Priobalje

Priobalje koje čine naselja Vodice i Srima predstavlja okosnicu ne samo turističkog već svekolikog razvoja na području Grada Vodica. Kao što je već napomenuto, priobalje možemo podijeliti na dvije podcjeline: priobalje u užem smislu koje bi se protezalo do granice izgrađenosti naselja (južno od zaobilazanice) te nenaseljeno zaobalje odnosno vodička polja. Čak 85,4 % cjelokupnog stanovništva Grada živi u ova dva naselja. Stoga je i očekivana dominacija u kvantiteti turističkih kapaciteta, dolazaka i noćenja u odnosu na druge dvije prostorne cjeline.

Povećanje broja dolazaka i noćenja iz godine u godinu tendencija je koja će se nastaviti i u bližoj budućnosti. Međutim, budući da se iz godine u godinu povećavaju kapaciteti ostaje upitno jesu li iznajmljivači zadovoljni prosječnom popunjenošću objekata. Prosječna duljina boravka turista u destinaciji 2017. godine iznosila je svega 5,57 dana (URL 13). Taj vremenski period mogao bi se dodatno smanjiti u budućnosti budući da su Vodice i Srima destinacije koje se još uvijek oslanjaju na turizam niske razine kvalitete, sa suncem i morem kao glavnim agensima. Smanjenje autohtonosti odnosno nepostojanje brenda turističke destinacije potencijalni je problem za ovo područje. Vodice nemaju svoju prepoznatljivu vizuru, simbole ili suvenire koji bi ih izdvajali od sličnih destinacija u Dalmaciji. Treba spojiti od prirode danu atrakcijsku strukturu s visokovrijednim iskustvima kako bi se mogla izgraditi lojalnost gostiju na dugi rok prema Vodicama kao

turističkoj destinaciji (Strategija turističkog razvoja Grada Vodica, 2015) Dojam je kako se unatoč razvojnim smjernicama u strateškim dokumentima kao što je *Strategija turističkog razvoja Grada Vodica* (2015) većina toga odvija neplanski i stihijski. Vodice su trenutno etiketirane kao destinacija masovnog turizma s naglaskom na živ ambijent koji je često povezan s gužvama i bukom do duboko u noć. Naravno, reputacija masovne destinacije ne mora nužno značiti gospodarski problem, ali puno je primjera u kojima je takav oblik turizma donio probleme i izazvao protivljenje lokalnog stanovništva. Tako u Mallorci, jednoj od najpoznatijih destinacija ovakvog tipa, posljednjih godina često dolazi do snažnih protesta lokalnog stanovništva koje traži od lokalne vlasti da stane na kraj štetnim procesima kao što su: degradacija krajolika, onečišćenje zraka, buka i preizgrađenost (URL 14).

Podaci o kretanju broja stanova za odmor i rekreaciju u posljednjim međupopisnim razdobljima sugeriraju kako bi se takav porast mogao nastaviti i u budućnosti. Sve je više stanova koji se osim kao vikendice koriste i u svrhu komercijalnog smještaja odnosno za iznajmljivanje. Iako je to nemoguće potvrditi, zasigurno još postoje brojni primjeri ne prijavljivanja gostiju ili uopće ne prijavljivanja turističke djelatnosti odnosno „rada na crno“. Vikendaštvo je posebice uzelo maha u Srimi unutar koje se 2011. godine nalazilo čak 1352 vikendice, dok je broj stalno naseljenih stanova iznosio 408, u sklopu čega je nastanjeno svega 823 stanovnika. Cijeli taj prostor koji zauzimaju vikendice je izvan ljetne sezone slabo ili nikako iskorišten što lokalnom stanovništvu može stvarati nepovoljno okruženje izoliranosti. Osim toga, otvara se pitanje i racionalnosti izgradnje skupe komunalne infrastrukture unutar takvih zona (Opačić, 2008 prema Opačić, 2009).

Turizam je danas duboko ukorijenjen u život Vodica i Srime te je cjelokupno gospodarstvo uvelike ovisno o toj grani. Stoga je iluzorno očekivati značajne promjene u strukturi gospodarstva, razvoj drugih djelatnosti i sl. Turistička se valorizacija može zasnivati samo na kvalitetnom prostoru, a to znači na prostoru i resursima koji nisu onečišćeni ili defektni na bilo koji način (Bilen, 2006). Upravo zato potrebno je razviti model turizma koji neće štetiti prostoru, a lokalno stanovništvo će i dalje imati koristi od njega. Produljenje sezone značajno bi rasteretilo „špicu“ sezone ali i smanjilo pritisak na prostor. Neke od mjera za podizanje kvalitete turizma bile bi: dodatni razvoj hotelskog smještaja, promicanje manifestacija s autohtonim običajima i proizvodima, bolje povezivanje sa zaleđem i otocima te razvoj selektivnih oblika turizma. Jedino s kvalitetnim hotelskim smještajem moguće je privući turiste veće platežne moći izvan glavne sezone, a otvara se i niz drugih

mogućnosti kao što je organizacija brojnih kongresa, sajmova i sl. Veliki pomak je napravljen otvaranjem modernog hotela *Olympia Sky*, a u planu je i izgradnja hotela sa 4 i više zvjezdica unutar zasad netaknute zone Donja Srima (URL 15). Također, treba ići u smjeru prijelaza apartmanskog smještaja u male obiteljske hotele. Nadalje, kultura lokalnog stanovništva koju čine običaji, glazba, hrana i dr. uvijek je zanimljiva gostima te ju je potrebno bolje uklopiti u cjelokupnu turističku ponudu, zbog stvaranja jedinstvenosti u odnosu na konkurentske destinacije. Zaključno, i dalje nije dovoljno iskorišten potencijal koji nude prostori u zaleđu i otocima koji administrativno pripadaju Gradu Vodicama, a posebice se ističe vrijedan prostor „nenaseljenog zaleđa" odnosno vodičkih polja. U tom kontekstu nameće se razvoj selektivnih oblika turizma, koji ciljaju određenu skupinu gostiju i puno su održiviji od masovnog turizma koji trenutno dominira na ovom prostoru. Predloženi selektivni oblici turizma na području priobalja Grada Vodica su: cikloturizam, ruralni odnosno agroturizam te zdravstveni turizam.

Cikloturizam odnosno biciklistički turizam vrsta je sportsko-rekreacijskog turizma za koji na ovo području postoje odlični preduvjeti. Mreža biciklističkih staza već je poprilično dobro razvijena ali zasigurno postoji znatnog mjesta za unaprjeđenje. Biciklističke aktivnosti imaju izrazito rekreativni karakter, a turisti ih percipiraju kao integralni dio godišnjeg odmora tj. putovanja. Stoga ih ne treba miješati s biciklizmom kao sportom (Rabotić, 2013). Ovaj oblik turizma ne zahtijeva prevelika ulaganja u infrastrukturu te nema štetan utjecaj na okoliš. Također ga je moguće kombinirati s drugim elementima ponude kao što su kultura i gastronomija. Biciklistički turisti ne putuju zbog vožnje kao takve, već iskazuju zanimanje za usputne atrakcije i ostale komponente turističke ponude (Rabotić, 2013).

Pojmovi ruralni turizam i agroturizam često se miješaju ili se pak smatraju sinonimima. Agroturizam je uži pojam od ruralnog turizma i istovremeno širi od turizma na seoskim gospodarstvima. Vezan je za ambijent sela i aktivnosti na selu kao što su poljoprivreda, manifestacije, folklor, etnologija, zanatstvo i sl. (Rabotić, 2013). Prostor vodičkih polja iako nije klasični ruralni prostor predstavlja dobar temelj za razvoj ovakvog tipa turizma. Na tom području vrlo je malo registriranih seoskih domaćinstava ali postoji znatan broj *stanova*[7] na posjedima lokalnog stanovništva. Na takvim lokacijama gosti bi mogli uživati u autohtonoj gastronomiji i običajima te se upoznati s poljoprivrednom tradicijom. U tom

[7] Lokalni termin za imanje na kojemu je izgrađena nastamba koja se ne koristi za stalno stanovanje. Takva imanja često sadrže i druge sadržaje kao što je primjerice boćalište, a najčešće su imenovana prema prezimenu vlasnika

kontekstu valja spomenuti brojne maslinike i vinograde koji bi se mogli bolje valorizirati kroz dobro osmišljene ture (vinska cesta, cesta maslinovog ulja), a moguće ih je kombinirati i sa cikloturizmom. Maslinarska tradicija posebice je duboko ukorijenjena u život lokalnog stanovništva. Brendiranje vodičkih maslina i maslinarske tradicije imalo bi u cilju: privlačenje gostiju i pružanja posebnog doživljaja te zadržavanje gostiju i kupaca dulje na ovoj destinaciji (Gardijan i dr., 2014). Čak i u gradskom pejzažu još uvijek je moguće vidjeti uređene maslinike koji krase određeni broj dvorišta i okućnica.

Zdravstveni turizam na globalnoj razini ostvaruje velike prihode, što je u skladu s trendom starenja populacije, ali i rastućom orijentacijom prema „zdravom životu“ i zdravstvenoj prevenciji. U Vodicama su najznačajnije vrste zdravstvenog turizma wellness i dentalni turizam. *Wellness* odmori se nude u hotelima *Olympia, Olympia Sky* i *Punta* te uključuju sva godišnja doba. S druge strane, dentalni turizam je u sve većem porastu te se na području Vodica nalazi nekoliko visoko kvalitetnih, specijaliziranih stomatoloških ordinacija od kojih je najveći i najpoznatiji *Dental centar Dubravica*. Prednosti zdravstvenog turizma su to što privlači uglavnom goste veće platežne moći te ga je moguće ravnopravno razvijati tokom cijele godine. Neovisno o činjenici da je razvoj zdravstvenog turizma u nas istaknut kao jedan od prioritetnih strateških usmjerenja hrvatske turističke politike, valja konstatirati da se na osuvremenjivanju zdravstveno-turističke ponude u nas još uvijek ne radi gotovo ništa (Ivandić i dr., 2016).

5.2. Otoci

U okviru Grada Vodica nalaze se tri veća (Prvić, Tijat i Zmajan) te nekoliko manjih otoka. Naseljen je samo otok Prvić na kojem se nalaze naselja Prvić Luka i Prvić Šepurine. Ova naselja su uslijed razvoja poljoprivrede praktički sve do polovice 20. stoljeća bilježila rast broja stanovnika. Nakon popisa 1948. godine slijedi pad broja stanovnika na otoku Prviću. Glavni uzrok smanjenja broja stanovnika je proces litoralizacije potaknut razvojem industrije i općim tehničkim napretkom, a uzrok smanjenja je i prekomorsko iseljavanje otočana u države Novog svijeta (Mikulandra, 2014). Danas je Prvić, kao i većina jadranskih otoka, izrazito demografski i gospodarski ugroženo područje. Međutim, iako je broj stanovnika u konstantnom padu, stambeni je fond s druge strane u porastu što je nerijetka pojava na hrvatskim otocima.. Najviše je riječ o vikendicama koje često služe i za iznajmljivanje turistima.

U priložene dvije tablice navedeni su podaci o broju dolazaka i noćenja na otoku Prviću u posljednjih osam godina. Ukupno gledajući, oba pokazatelja su 2017. viša negoli su bila 2010., iako je vrhunac dostignut 2013. godine. Što se tiče samih naselja, Prvić Šepurine je u blagom porastu, dok je Prvić Luka u padu (tab. 5, tab. 6). Međutim, puno veći broj gostiju tokom godine posjeti otok Prvić. Riječ je o jednodnevnim posjetima koji se ne bilježe kao turistički dolasci. U špici sezone česte su velike gužve na trajektu koji povezuje Vodice s Prvićem, budući da prometuje svega tri puta dnevno (4:45, 12:00 i 18:00). Nameće se zaključak kako otoku Prviću nedostaje dovoljno sadržaja i ponude koja bi zadržala goste više od jednog dana. Budući da je primjetna sve veća potreba gostiju da se maknu od velikih gužvi i buke koja karakterizira Vodice u budućnosti se očekuje nastavak rasta jednodnevnih izletnika na Prvić. Dakle, unatoč demografskom slomu Prvić će i dalje biti značajno uključen u samu turističku ponudu na području Grada Vodica.

Tab. 5. Dolasci turista u naseljima otoka Prvića 2010. - 2017. godine

Naselje	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Prvić Luka	1987	1696	1576	2588	2297	2429	1975	1825
Prvić Šepurine	522	592	549	508	829	685	814	992
UKUPNO	**2509**	**2288**	**2125**	**3096**	**3126**	**3114**	**2789**	**2817**

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2010. – 2017. godine, DZS, Zagreb

Tab. 6. Noćenja turista u naseljima otoka Prvića 2010. - 2017. godine

Naselje	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Prvić Luka	14942	12555	12442	21015	17977	16451	13150	13128
Prvić Šepurine	4985	5320	6487	5398	7901	6385	7493	8623
UKUPNO	**19 927**	**17 875**	**18 929**	**26 413**	**25 878**	**23 944**	**20 643**	**21 751**

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2010. – 2017. godine, DZS, Zagreb

Izuzetno vrijedan krajolik tipičnog starog mediteranskog mjesta potrebno je njegovati i zaštititi od štetnog utjecaja turistifikacije. Stoga se s pravom lokalno stanovništvo pobunilo na odluku Gradskog vijeća koje je dalo zeleno svjetlo za gradnju marine sa 190 vezova u uvali Perolin gat, umjesto najavljene komunalno turističke lučice s najviše 80 vezova. Spomenuti projekt, iako može donijeti znatne koristi, nije u skladu s održivim turizmom kakav bi bio komplementaran za ovako vrijedno i poprilično neizmijenjeno područje.

Upravo je taj neizmijenjeni krajolik glavni adut turističke ponude Prvića i sličnih manjih otoka jadranske obale.

Glavni uvjet kvalitetnijeg razvoja turizma na nekom području je adekvatna infrastruktura. Na Prviću je ona još uvijek nedovoljno kvalitetna da bi zadovoljila potrebe prosječnog gosta. Jedan od razloga tome je jako dugo razdoblje čekanja na donošenje urbanističkog plana, koji je prihvaćen tek u studenom 2017. godine. Do tada je na otoku praktički nemoguće bilo provesti kakvu veću investiciju, izgradnju ili obnovu. Rezultat je to oštrog stava konzervatora koji su u cilju zaštite otoka 2015. godine izdali rješenje prema kojemu cijeli otok Prvić ostaje upisan na Listu zaštićenih kulturnih dobara (URL 16). Upravo je taj spor između konzervatora s jedne te investitora s druge strane godinama kočio razvoj Prvića. Potrebno je pronaći određenu ravnotežu između zahtjeva jednih i drugih koji bi zadovoljio obje strane i prije svega imao u cilju podizanje kvalitete života na samom otoku. Hvale vrijedan je projekt uređenja šetnice duge nešto više od jednog kilometra koji će poboljšati pješačko-biciklističku infrastrukturu na otoku te će povezati dva naselja: Šepurine i Luku (URL 17).

Od selektivnih oblika turizma na otoku ističe se kulturni turizam. Kulturni turizam vezan je za lik i djelo Fausta Vrančića, poznatog hrvatskog znanstvenika, pisca i izumitelja, koji je bio podrijetlom s Prvića. Upravo njemu i njegovim izumima je posvećen Memorijalni centar u Prvić Luci, a u Prvić Šepurini se nalazi i ljetnikovac njegove obitelji gdje je Faust proveo svoje djetinjstvo. Često stoga koristi i naziv *Faustov otok*. U budućnosti se dobrom strategijom može puno bolje iskoristiti njegovo naslijeđe te popularizirati otok kao centar kulturnog turizma.

S područja nenaseljenih otoka vodičkog akvatorija valja istaknuti uvalu Tijašnica na otoku Tijatu koja se smatra jednom od najljepših uvala na ovom prostoru. Uvala spada pod rekreacijske zone u kojima nije dozvoljena nikakva gradnja. Na području otoka Zmajana nalaze se tri uvale u kojima je predviđena marikultura.

5.3. Zaleđe

Treća i najmanje turistički razvijena cjelina na prostoru Grada Vodica je zaleđe ili zaobalje. Obuhvaća prostor četiriju naselja: Čista Velika, Čista Mala, Gaćelezi i Grabovci. Prvi smještajni kapaciteti (kreveti) zabilježeni su 2014. godine (Strategija turističkog razvoja Grada Vodica, 2015), dok se u službenim publikacijama Državnog zavoda za

statistiku ova naselja spominju tek 2016. godine i to sa 20 kreveta unutar tri naselja (izuzev Grabovaca). Recentni podaci iz 2018. godine govore pak o 72 zabilježena kreveta na ovom području[8]. Sve to dovoljno govori kako je turizam na ovom području još uvijek „u povojima“. *Master plan turizma Šibensko-kninske županije* (2017) primjerice u svome prijedlogu turističke regionalizacije županije ovaj prostor odvaja od ostatka Grada Vodica te ga svrstava u tzv. Prokljansko-skradinsku regiju s Gradom Skradinom kao okosnicom.
Ovim je područjem tijekom Domovinskog rata prolazila crta bojišnice. To je ostavilo za posljedicu velike površine minski sumnjivog područja. Stoga je poslijeratno razdoblje obilježeno dugačkim periodom razminiravanja koje je do današnjih dana uglavnom dovršeno. Osim toga trajao je i proces obnove razrušenih objekata. U takvim uvjetima logično je kako nije došlo do razvoja turizma. Stanovništvo se i danas na ovom području uglavnom bavi drugim djelatnostima kao što je poljoprivreda, stočarstvo i industrija, dok dio predstavljaju dnevni migranti zaposleni ponajviše u Vodicama i Šibeniku.

Osim nekoliko lokaliteta iz srednjeg vijeka i crkvenih objekata ovo područje nema velikih društvenih atrakcija koje bi se mogle turistički valorizirati. Glavne prednosti zaobalja stoga predstavlja odmak o gradske buke i uživanje u čistom okolišu. Tu se također nameće agroturizam ako potencijalno najpogodniji oblik turizma za ovakav tip prostora. Na području ova četiri naselja nalazi se 102 OPG-a koji bi potencijalno svoje poslovanje mogli dijelom usmjeriti ka agroturizmu (Strategija razvoja Grada Vodica do 2020., 2015).
U naselju Čista Velika nalazi se jedina veća sportska dvorana na području Grada. Taj prostor osim u sportsko-rekreacijske svrhe moguće je iskoristiti i za razne druge manifestacije kao što su koncerti, sajmovi i sl. Dvorana je ugostila i poznatu emisiju HRT-a *Lijepom našom* kojoj je cilj predstaviti lokalnu kulturu različitih dijelova Hrvatske. Općenito možemo reći da Čista Velika jedina zasad posjeduje donekle adekvatne uvjete, sadržaje i funkcije za razvoj turizma. Prednost zaobalja je i izrazita blizina i prometna dostupnost priobalnih naselja do kojih se stiže u roku od 10-15 min vožnje automobilom. Gostu je tako omogućeno da svakodnevno može putovati u Vodice i ostala mjesta u blizini, dok mu je navečer za nižu cijenu najma ponuđen mir koji ne može imati u priobalnim naseljima. Stoga je za očekivati da će se u budućnosti nastaviti trend otvaranja smještajnih kapaciteta na ovom području.

[8] Interni podaci TZ Vodice – eVisitor

6. Zaključak

Turizam je danas apsolutno dominantna grana gospodarstva na području Grada Vodica te je njegov utjecaj vidljiv u svim segmentima razvoja prostora. U usporedbi s nekim drugim destinacijama hrvatske obale, Vodice nemaju dugu tradiciju turizma. U svega 60-ak godina doživjele su transformaciju iz male ruralne sredine u jedan od najvažnijih turističkih centara u Dalmaciji. Rad se bavi upravo transformatorskim utjecajem turizma na prostorni razvoj Grada. Na početku su bile definirane četiri glavne hipoteze koje je na kraju potrebno potvrditi ili odbaciti.

Potvrđena je prva hipoteza kako je turizam glavni faktor prostorne preobrazbe Grada Vodica. Fizionomska, socioekonomska i funkcionalna struktura potpuno je izmijenjena u periodu od pojave turizma koji službeno datira od 1955. godine. Poglavito je izraženo prostorno širenje grada te izmjena ekonomske strukture stanovništva prema sektorima djelatnosti. Prostorno širenje direktno je uzrokovano gradnjom apartmana te kuća/stanova za odmor i rekreaciju, dok se izmjena ekonomske strukture ponajviše odnosi na porast udjela tercijarnog i kvartarnog sektora nauštrb primarnog i sekundarnog.

Osim gospodarskog i prostornog rasta, turizam je donio i negativan aspekt degradacije krajolika. Stoga je i druga hipoteza koja kaže kako je razvoj turizma utjecao na degradaciju krajolika potvrđena. Zbog izgradnje turističkih objekata smanjene su zelene površine te je izvršen pritisak na floru i faunu. Plaže kao osnova kupališnog turizma gotovo su u potpunosti doživjele betonizaciju. Turizam je utjecao i na devastaciju izvorne ambijentalne vrijednosti naselja, budući da su rijetki prostori (centar Vodica i Prvić Šepurine) zadržali autohtoni mediteranski izgled.

Od spomenute tri skupine elemenata preobrazbe Grada, treća hipoteza pretpostavlja da su upravo fizionomske promjene najzorniji primjer preobrazbe pod utjecajem turizma. Unutar tih promjena obuhvaćeni su brojni primjeri kao što je prostorno širenje grada, porast broja vikendica, devastacija graditeljskog naslijeđa te promjene u izgledu krajolika. Obzirom na razmjere spomenutih promjena valja ustanoviti kako je i treća hipoteza potvrđena.

Od tri prostorne cjeline koje zahvaća obuhvat Grada Vodica turizam je očekivano najrazvijeniji u priobalju. Stoga se analiza prostorne preobrazbe uglavnom odnosila na tu cjelinu. Međutim, postavljena je hipoteza kako i otoci te zaleđe posjeduju potencijale za jači razvoj turizma u budućnosti. Ta hipoteza djelomično je potvrđena. Otoci vodičkog

akvatorija na čelu s jedinim naseljenim otokom Prvićem predstavljaju izuzetno turistički atraktivan prostor. Brojne su mogućnosti i oblici turizma koje je u budućnosti moguće razvijati na Prviću. No također postoje i određene zapreke kao što su sukob konzervatorskog i lobija investitora te demografska starost i pad broja stanovnika. Naselja u zaobalju s druge strane, tek su se prije nekoliko godina počela uključivati u turističke tokove. Obzirom na oskudnu atrakcijsku osnovu i potpuno zasada neadekvatnu infrastrukturu njihov turistički razvoj u budućnosti biti će znatno otežan.

Na koncu, potrebno je naglasiti kako se Vodice danas nalaze pred velikim izazovom. Turizam će i u budućnosti predstavljati temelj ovdašnjeg gospodarstva te će se grad nastaviti razvijati pod tim utjecajem. Međutim, potrebno je zaustaviti stihijski i neplanski razvoj koji iz godine u godinu donosi sve više problema kojima nije zadovoljno ni lokalno stanovništvo a ni gosti. Vodice, odnosno njegova vlast, morat će se odlučiti kakav turizam žele na svojem području. Je li to trenutni masovni turizam koji traje svega 60-ak dana u godini, ubrzano devastira prostor te je dugoročno neodrživ ili je to održivi turizam, zasnovan na selektivnim oblicima te ravnomjerno razvijen u svim trima prostornim cjelinama Grada?

Literatura

1. Belaj, V., 2008: Vodice: Život u prostoru i vremenu, u: *Vodički običajnik* (ur. Cukrov, T.), Tiskara Malenica, Šibenik, 37-55
2. Bilen, M., 2006: *Turizam i prostor*, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac
3. Curić, Z., Opačić, V. T., Glamuzina, N., 2013: *Geografija turizma*, Naklada Ljevak, Zagreb
4. Čuka, A., 2005: Suvremena transformacija Vodica pod utjecajem turizma, u: *3. hrvatski geografski kongres: zbornik radova* (ur. Toskić, A.), Zadar, 24.-27. listopada 2003., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 366-375
5. Dumbović Bilušić, B., 2014: Prilog tumačenju pojma krajolika kao kulturne kategorije, *Sociologija i prostor* 52 (2), 187-205
6. Gardijan, P., Dorbić, B., Pamuković, A., 2014: Brendiranjem masline do promjene krajobraza, bolje zaštite i većeg turističkog prometa Vodica, u: *Zbornik radova - Tehnološki razvoj u funkciji održivog turizma i sporta* (ur. Breslauer, N.), Sv. Martin na Muri 10.-11. travnja 2014., Međimursko veleučilište, Čakovec, 69-75
7. Ivandić, N., Kunst, I., Telišman-Košuta, N., 2016: Pretpostavke održivosti zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj- načela razvoja i ključni činitelji uspjeha, *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin* 27, 25-46
8. Ivas, M., 2014: Geoekološke značajke krški priobalnih izvora, bunara i vrulja na primjeru grada Vodica, Diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb
9. Jadrešić, V., 2010: *Janusovo lice turizma*, Plejada, Zagreb
10. Kružić, N., 2004: Turizam i okoliš, *Tourism and hospitality management* 10 (2), 67-159
11. Kušen, E., 2002: *Turistička atrakcijska osnova,* Institut za turizam, Zagreb
12. Latin, J., 2005: *Vodička turistička kronika,* Turistička zajednica Grada Vodica, Vodice
13. Mikulandra, Ž., 2014: Revitalizacijski model stanovništva šibenskih otoka, Diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb
14. Opačić, V. T., 2005: Geografski aspekt proučavanja stanova za odmor i rekreaciju- pregled stranih i domaćih istraživanja, u: *3. hrvatski geografski kongres: zbornik radova* (ur. Toskić, A.), Zadar, 24.-27. listopada 2003., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 405- 417

15. Opačić, V. T., 2009: Fizionomske značajke vikendaštva u receptivnim naseljima-primjer Malinske na otoku Krku, *Geoadria* 14 (2), 273-310
16. Petrić, L., 2007: *Osnove turizma,* Ekonomski fakultet u Splitu, Split
17. Rabotić, B., 2013: *Selektivni oblici turizma*, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd
18. Radeljak, P., 2012: Prostorno planiranje na području Šibensko-kninske županije od druge polovice 20. stoljeća, *Sociologija i prostor* 50 (3), 345-377
19. Stošić, K., 1941*: Sela šibenskog kotara*, Tiskara Kačić, Šibenik
20. Ukić, A., 2010: *Vodice u katastru prve polovice 19. stoljeća,* Vlastita naklada, Zagreb
21. Vresk, M., 2002: *Grad i urbanizacija,* Školska knjiga, Zagreb
22. Vukonić, B., 2005: *Povijest hrvatskog turizma,* Prometej, Zagreb

Izvori

1. Državni hidrometeorološki zavod, http://meteo.hr/klima.php?section=klima_podaci&param=k1&Grad=sibenik (29.1.2019.)
2. Google maps karte, https://www.google.com/maps/ (25.11.2018.)
3. Informacijski sustav prostornog uređenja, Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, https://ispu.mgipu.hr/ (25.11.2018.)
4. *Master plan turizma Šibensko-kninske županije do 2020. godine,* Urbanex, Šibenik, 2017.
5. Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb
6. *Prostorni plan uređenja Grada Vodica,* Urbing, Zagreb, 2006.
7. *Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora,* Institut za turizam, Zagreb, 2014.
8. *Strategija razvoja Grada Vodica do 2020. godine*, 2015
9. *Strategija turističkog razvoja Grada Vodica,* Turistička zajednica Grada Vodica, Zagreb, 2015.
10. *Popis stanovništva 1961., Ekonomska obeležja stanovništva*, Rezultati za opštine, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1966.
11. *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991. godine, Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti*, po naseljima, Dokumentacija 885, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
12. *Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi, korišćenje i nastanjena lica*, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga 1, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972.
13. *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991. godine, Stanovi prema korištenju i druge nastanjene prostorije*, Dokumentacija 888, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995
14. *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine*, *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.
15. *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, Stanovi prema načinu korištenja*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

16. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Zaposleni prema djelatnosti*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.
17. *Promet turista u primorskim općinama 1978.*, Dokumentacija 364, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1979.
18. *Promet turista u primorskim općinama 1988.*, Dokumentacija 734, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1989.
19. *Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1998.*, Statističko izvješće 1079, DZS, Zagreb, 1999.
20. *Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2005*., Statističko izvješće 1297, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2006;
21. *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2008*., Statističko izvješće 1381, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2009.
22. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2010*., Statističko izvješće 1437, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011.
23. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2011*., Statističko izvješće 1463, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.
24. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2012*., Statističko izvješće 1492, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.
25. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2013.*, Statističko izvješće 1516, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2014.
26. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2014*., Statističko izvješće 1540, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2015.
27. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2015.*, Statističko izvješće 1565, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2016.
28. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2016.*, Statističko izvješće 1595, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2017.
29. *Turizam u primorskih gradovima i općinama u 2017*., Statističko izvješće 1617, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2018.
30. *Urbanistički plan uređenja naselja Vodice i Srima*, Urbing, Zagreb, 2008.
31. URL 1: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2017., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-01_01_2018.htm (4.10.2018.)
32. URL 2: U partizanskim jedinicama u Drugom svjetskom ratu bila su 642 Vodičana, u nepartizanskim njih tek 40, http://m.sibenik.in/zupanija/u-partizanskim-

jedinicama-u-drugom-svjetskom-ratu-bila-su-642-vodicana-u-nepartizanskim-njih-tek-40/67056.html (2.10.2018.)

33. URL 3: Plavi cvijet: Vodica imaju najljepšu ulicu i turistički ured, https://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/21668/plavi-cvijet-vodice-imaju-najljepsu-ulicu-i-turisticki-ured (4.10.2018.)
34. URL 4: Čista Velika- povijest župe, https://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=298&Itemid=7 (15.10.2018.)
35. URL 5: Hotel Olympia Sky, https://olympiavodice.hr/en/olympia-sky (4.01.2019.)
36. URL 6: Otvorena zaobilaznica, Vodice sad mogu disati punim plućima, https://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/486561/otvorena-zaobilaznica-vodice-sada-mogu-disati-punim-plucima (25.11.2018.)
37. URL 7: Hotel posjekao stare borove zbog parkirališta, https://net.hr/page/0683006-html/ (28.11.2018.)
38. URL 8: Monografija o zanatskoj povijesti Vodica, https://www.infovodice.com/zivot/9748-ljubomir-sladoljev-slaze-monografiju-o-zanatskoj-povijesti-u-vodicama-poziva-sve-koji-imaju-arhivske-materijale-da-mu-se-jave.html (10.12.2018.)
39. URL 9: Turistička zajednica grada Vodica – brošure, https://www.vodice.hr/hr/multimedija/brosure (12.12.2018.)
40. URL 10: Na Prviću u školske klupe sjeo jedan prvašić, https://www.sibenik.in/sibenik/na-prvicu-u-skolske-klupe-sjeo-jedan-prvasic-na-zlarinu-u-drugom-razredu-jedna-ucenica-cijeli-otok-je-nasa-skola/80768.html (20.12.2018.)
41. URL 11: Rezultati provedene ankete: S čime su gosti najzadovoljniji, s čime manje zadovoljni, a što naši stanovnici kažu, https://www.infovodice.com/vijesti/11283-rezultati-provedene-ankete-s-cime-su-gosti-najzadovoljniji-s-cime-manje-zadovoljni-a-sto-nasi-stanovnici-zele.html (27.12.2018.)
42. URL 12: Treba li otoku Prviću planirana marina?, https://www.otoci.eu/treba-li-otoku-prvicu-planirana-marina/ (27.12.2018.)
43. URL 13: Statistički podaci za 2017. godinu, https://www.vodice.hr/d-vijesti/statisticki-podaci-za-2017.-godinu (28.12.2018.)

44. URL 14: Mass tourism in Mallorca: Trouble in paradise, https://cafebabel.com/en/article/mass-tourism-in-mallorca-trouble-in-paradise-5ae00bf4f723b35a145e8195/ (29.12.2018.)
45. URL 15: Netaknuta priroda - Najava iz Vodica: U Donjoj Srimi hoteli i vile, https://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/sibenik/clanak/id/142120/netaknuta-priroda-najava-iz-vodica-u-donjoj-srimi-hoteli-i-vile (29.12.2018.)
46. URL 16: Istina o turizmu: Kako su lokalni činovnici uništili turizam?, https://www.telegram.hr/price/istina-o-turizmu-kako-su-birokrati-usmrtili-prvic/ (3.1.2019.)
47. URL 17: Vodice uređuju šetnicu na otoku Prviću, http://hrturizam.hr/grad-vodice-ureduje-setnjicu-na-otoku-prvicu/ (3.1.2019.)
48. URL 18: Dnevni i tjedni migranti, popis 2011., https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_48/h01_01_48_zup15.html (12.12.2018.)

Popis slika

Sl. 1. Prostorni obuhvat Grada Vodica i položaj unutar Šibensko-kninske županije...……..5
Sl. 2. Srednje mjesečne vrijednosti temperature zraka i padalina za Šibenik, 1949.-2017…6
Sl. 3. *Plava plaža* 1962. godine – fotografija iz Šibenskog lista……..14
Sl. 4. Broj dolazaka turista u Gradu Vodicama 1955.-2015……17
Sl. 5. Broj noćenja stranih i domaćih turista u Gradu Vodicama 1955.-2015……..18
Sl. 6. Uvala Tijašnica na otoku Tijatu……..20
Sl. 7. Rimska kaptaža – Ograđenica…….……22
Sl. 8. Čorićev toranj……..22
Sl. 9. Smještajni kapaciteti Grada Vodica prema vrstama 1978., 1988., 1998., 2008. i 2015. godine……...25
Sl. 10. Hotel Olympia Sky……26
Sl. 11. Širenje površine izgrađenog dijela priobalja Grada Vodica u periodu 1968.-2011. godine……...29
Sl. 12. Proširenje rive u Vodicama 1984…….……30
Sl. 13 Izgradnja marine u Vodicama 1984……...30
Sl. 14 Autohtona kuća u ruševnom stanju……33
Sl. 15. Naselje Vodice početkom 1970-ih godina……....34
Sl. 16. Naselje Vodice 2018. godine……35
Sl. 17. Zaposleno stanovništvo Grada Vodica prema sektorima djelatnosti 1961., 1991. i 2011. godine……36
Sl. 18. Plan Grada Vodica……....39
Sl. 19. Vodice iz zraka i razmještaj većih gradskih predjela 2018. godine……..40
Sl. 20. Sustav središnjih naselja Šibensko-kninske županije……...42
Sl. 21. Izvadak iz Prostornog plana uređenja Grada Vodica, korištenje i namjena zemljišta……44
Sl. 22. Novoizgrađeni objekti u sjevernom dijelu naselja Srima……45

Popis tablica

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika Grada Vodica po naseljima 1961.-2011. godine……..…7

Tab. 2. Broj objekata i postelja u privatnom smještaju po naseljima 2018.godine…….....26

Tab. 3. Stanovi prema korištenju na području Grada Vodica 1971., 1991. i 2011. godine……...31

Tab. 4. Stanovi za odmor i rekreaciju po naseljima Grada Vodica 2011. godine……32

Tab. 5. Dolasci turista u naseljima otoka Prvića 2010.-2017. godine…….54

Tab. 6. Noćenja turista u naseljima otoka Prvića 2010.-2017. godine……54